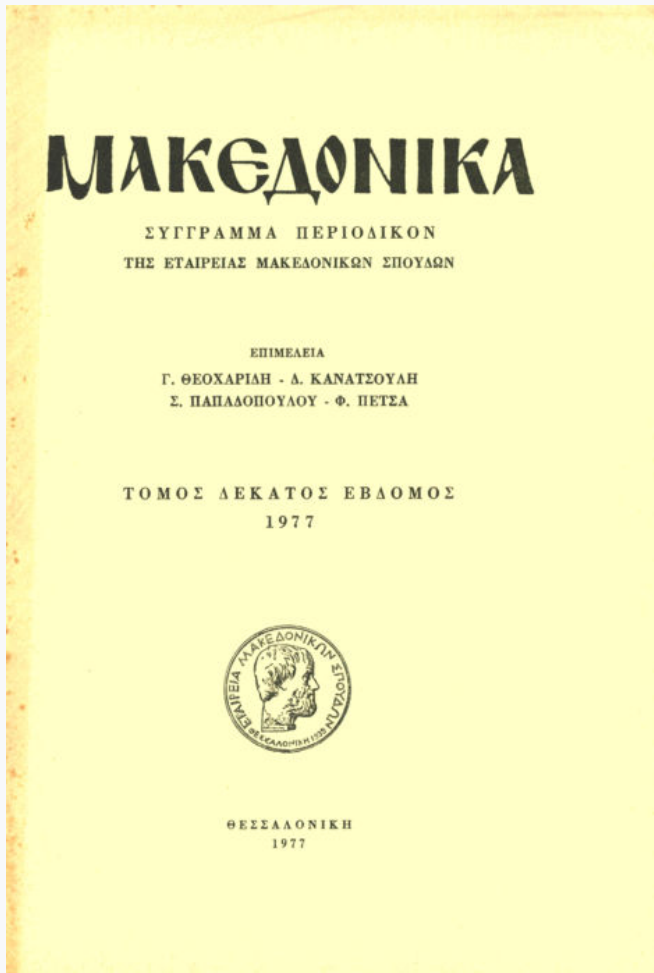

Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430)

Γιάννης Τσάρας

doi: [10.12681/makedonika.363](https://doi.org/10.12681/makedonika.363)

Copyright © 2014, Γιάννης Τσάρας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσάρας Γ. (1977). Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430). *Μακεδονικά*, 17(1), 85–123. <https://doi.org/10.12681/makedonika.363>

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΟΥΣ (1423-1430)*

Ι 1. Γύρω στα 1423 ή Θεσσαλονίκη περνούσε κρίσιμες ώρες. Οί συχνές επιδρομές στον πλούσιο περίγυρό της είχαν ξεχαρβαλώσει και καταστρέψει την οικονομία της και φτώχεια και δυστυχία βασιάνιζαν όλοένα και πιο πολύ τον εξαθλιωμένο πληθυσμό της. Οί συχνές και πρόσκαιρες πολιορκίες της και ή αδυναμία της να άμυνθεί έφερναν ακόμα πιο κοντά και σίγουρο τον κίνδυνο να πέσει στα χέρια των Τούρκων, ενώ ο δεσπότης της 'Ανδρόνικος ήτανε άρρωστος. 'Ολ' αυτά λοιπόν άνάγκασαν τον 'Ανδρόνικο να προσανατολιστεί στην ιδέα να την πουλήσει στους Βενετσιάνους που την ίδια εποχή άγόραζαν και άλλες πολιτείες¹.

Στην ίδιαν άπόφαση φαίνεται πως έφτασαν και οί σύμβουλοί του που εκφράζανε τις αντίληψεις του άρχοντολογιού της πολιτείας. Γιαυτό και βρέθηκαν όλοι τους σύμφωνοι να τη δώσουν στους Βενετσιάνους, προτού προφτάσουν να τους την πάρουν οί Τούρκοι. Κάτω λοιπόν από τις συνθήκες αυτές άρχισε ή σχετική άλληλογραφία του 'Ανδρόνικου με τη Βενετσιάνικη Διοίκηση της Εύβοιας για τους όρους που θα τους την έδινε. Κι έδω βρισκεται ή ουσία του προβλήματος: ο 'Ανδρόνικος τη Θεσσαλονίκη στους Βενετσιάνους την πούλησε ή τη χάρισε;².

* 'Η μελέτη αυτή είναι άνάπτυξη ενός σχολίου με τον τίτλο «Τη Θεσσαλονίκη την πούλησε στους Βενετσιάνους ο δεσπότης 'Ανδρόνικος;» στη Διήγηση του 'Ιωάννου 'Αναγνώστου. (Πρβλ. 'Ιωάννου 'Αναγνώστου, Διήγησις περί της τελευταίας άλώσεως της Θεσσαλονίκης, Μονοδία επί τη άλώσει της Θεσσαλονίκης, Εισαγωγή-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Γιάννη Τσάρα, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 97-102).

1. Να πουλούν ή να δίνουν προίκα στις κόρες τους πολιτείες ή ολάκερες περιοχές οί λογής-λογής χωροδεσπότες είναι φαινόμενο συνηθισμένο που εκφράζει, όπως ξέρουμε, μιá βασική αντίληψη κάθε φεουδαρχικής κοινωνίας. Την προέκτασή του τη ζούμε ακόμα και σήμερα. Μόνο που σήμερα το φαινόμεμά του έχει πάρει άλλη μορφή.

2. «Sapientes consilii.

Conzosiache el rezimento nostro de Nigroponte per sue letere e per suo messi a lui mandadi per un brigantino armado ne habi notificado la extrema condition della terra de Salonichi per la assedion de Turchi, e chomo el Despoti per suo nome e per nome de tuto quel puovolo per suo letere e ambassiador habbia offerto al dito nostro rezimento voler dare la dita terra in man del dito rezimento toianbola et recevendola per nome della nostra signoria, non dimandando alcuni altra cossa salvo che quella terra diebia esser reta secondo le sue uxanze e statuti, e che i Griexi sia mantegnudi in le sue razon e jurisdiction, e che i siano liberi de poder star e partirse ad ogni suo bon piaxter; e considerado tute cosse che merita-

Αϊώνες τώρα οί διάφοροι ιστορικοί συγγραφείς πού μίλησαν γιά τή Θεσσαλονίκη τών τελευταίων βυζαντινών της χρόνων δέχονται πώς ό τελευταίος δεσπότης της 'Ανδρόνικος, τρίτος γιός αὐτός τοῦ αυτοκράτορα Μανουήλ Β' τοῦ Παλαιολόγου, τήν πούλησε στους Βενετσιάνους γιά πενήντα χιλιάδες χρυσά δοκάτα, ὅπως διηγείται ὁ Γεώργιος Φραντζῆς στό Μεγάλο του Χρονικό (Majus)¹.

'Από τή στιγμή ὅμως πού στά 1947 ὁ Κ. Μέρτζιος δημοσίεψε ἀπό τὰ Κρατικά 'Αρχεῖα τῆς Βενετίας τὸ ἔργο του «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας» καί ὑποστήριξε τή γνώμη, πώς τή Θεσσαλονίκη ὁ δεσπότης της 'Ανδρόνικος στους Βενετσιάνους δέν τήν πούλησε, μά τή χάρισε, τή γνώμη του τή δέχτηκαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ιστορικοί, "Ἕλληνες καί ξένοι, δίχως δεύτερη κουβέντα².

---

mente se die considerar, et maxime ch'el non faria per ben del stado nostro la dita terra capitate in man de infedeli, ne de altra nation che fusse vesina ale terre nostre, E l'andera parte che al predito rezimento nostro se debia risponder che intexe le dite suo letere, e quel che a bocha per so parte ne ha referido el prudente homo Andriouel de Napoli zercha le information necessarie del dito luogo de Salonichi et etiamdio de le sue opinion, la nostra Signoria per honor de la fe de Christo, e non per ambixion de dominio, ma abiendo sempre dexiderado e desiderando la salute de quele parte, in tute cosse possibile alie a conservar, ha deliberado de mandar chon le galie de Romania, e chon altre nostre galie e nostre zente che partira de proximo do nostri provededori, i qual avera de nui in comandamento de trasferirse al dito luogo segundo la volunta, intention, et offerta del predito misser lo Despoto, e puolo de Salonichi a suo conforto» C. S a t h a s, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, 1, Paris 1880, 133, 25-134, 7).

1. Γ. Φ ρ α ν τ ζ ῆ ς, Chronicon Minus, σ. 1-147. Chronicon Majus, σ. 149-591, εκδ. V. Gr e c u, București 1966, σ. 260, 23-24· 298, 25-27.

2. Τήν ἴδια γνώμη ὠστόσο, στηριγμένος καί αὐτός στά ἴδια κείμενα, τήν ὑποστήριξε πρῶτος στά 1910 ὁ Camillo Manfroni (βλ. C. M a n f r o n i, La marina veneziana alla difesa di Salonico (1423-1430), «Nuovo Archivio Veneto», Venezia 1910, σ. 8, σημ. 3). Ἐτσι ὁ Μέρτζιος δέν εἶπε οὔτε κάτι καινούργιο οὔτε κάτι πρωτότυπο. Εἶναι ὅμως περίεργο πώς γιά τή γνώμη αὐτή τοῦ Manfroni δέ μίλησε κανένας βυζαντινολόγος, μά καί κανένας δέ θέλησε νά τή δεχτεῖ ἢ νά τήν ἀνασκευάσει. Τή δέχτηκαν ὠστόσο σά γνώμη τοῦ Μέρτζιου (Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947. Βλ. τὸ Γ' κεφάλαιο, ὅπου πραγματεύεται τή Βενετσιανοκρατία στή Θεσσαλονίκη (1423-1430) μέ τὸν ὑπότιτλο: «Δέν ἐπωλήθη ἡ Μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ παρεδόθη ὑπὸ ὄρους», σ. 30 καί 34. Βλ. καί G. O s t r o g o r s k y, History of the Byzantin State, μετάφραση στά ἐγγλέζικα τοῦ J. H u s s e y μὲ θεώρηση P. C h a r a n i s, New Brunswick καί New Jersey 1969, σ. 560, σημ. 1). Οἱ Ἕλληνες ιστορικοί σήμερα, ὅσες φορές χρειαστεῖ νά μιλήσουν γιά τὸν τρόπο πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στους Βενετσιάνους στά 1423, γιά ν' ἀποφύγουν τή λέξη *πούλημα* ἢ *ἀγοραπωλησία*, μεταχειρίζονται τὰ ρήματα *παραδίνω* (ἢ *παίρω* γιά τοὺς Βενετσιάνους) *ἐκχωρῶ*, *παραχωρῶ* κ.ά. στή θέση τοῦ *offero* τῶν ψηφισμάτων τῆς Βενετσιάνικης Γερουσίας.

³Ἐτσι ὁ καθηγητῆς Ἄπ. Βακαλόπουλος γράφει: «...στά 1423 ὁ διοικητῆς τῆς Θεσσαλονικῆς Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος καί οἱ ἄρχοντές της προτιμοῦν νά τήν παραδώ-

2. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μέρτζιου γιὰ τὴ θέση του αὐτὴ εἶναι: πρῶτα-πρῶτα πὼς τὰ μυστικά ἀρχεῖα τῆς Βενετσιάνικης Καγκελαρίας σὲ καμιά του πρᾶξη δὲ σημειώνουν τὸ ποσὸ τῶν 50 χιλιάδων δουκάτων γιὰ ξαγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ σημειώνουν καὶ τὸ παραμικρότερο ἐξοδο ἀκόμα ποὺ κάνουν· ἔπειτα πὼς στὶς σχετικὲς συζητήσεις ἀνάμετα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ γίνεται κουβέντα γιὰ χρηματικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο· πὼς τὸ σχετικὸ χωρίο τέλος τοῦ Φραντζῆ μὲ τὴν εἶδηση αὐτὴ ὁ καθηγητὴς Ι. Β. Παπαδόπουλος, ποὺ ἐξέδωκε τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ του, τὸ ὀβελίζει, γιὰτί, λέει, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν κωδίκων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ πρόσθεσε κάποιον ἄλλο χέρι ἀργότερα¹.

Τὰ χωρία ὡστόσο τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι δυὸ καὶ ὁ Παπαδόπουλος ὀβελίζει μόνο τὸ ἓνα, τὸ πρῶτο, γιὰτί τὸ χωρίο αὐτὸ δὲν τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες. Τὸ δεῦτέρον ὁμως τὸ δέχεται, ὅπως τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες². Τὸ ἐπιχειρήματα λοιπὸν αὐτὸ τοῦ Μέρτζιου δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καμὴν ἀποδεικτικὴ ἀξία γιὰ τὴ θέση του, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη δὲν τὴν πούλησε, μὰ τὴ χάρισε στοὺς Βενετσιάνους.

Γιὰ τὰ δυὸ ἄλλα ἐπιχειρήματά του ποὺ φαίνονται καὶ σοβαρὰ καὶ ἀξιόπιστα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ξανακοιτάξουμε τὶς ἱστορικὲς πηγές.

Πρῶτος τὴν πληροφορία πὼς ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴ δίνει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης³. Ὁ Χαλκοκονδύλης κτύλας σὰν σύγχρονος μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονός (γράφει ὡς τὰ 1464 ἢ 65 καὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς κάποιον ἐκεῖ κοντὰ πρέπει καὶ νὰ ἔχει πεθάνει), μὰ καὶ σὰν διπλωματικὸς ὑπάλληλος τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ, μποροῦσε νὰ ἔχει περισσότερες καὶ πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆ⁴. Ἄν ὡστόσο

σ ο υ ν στοὺς Βενετούς μὲ τὸν ὄρο νὰ σεβαστοῦν τὴν κοινοτικὴ τους οἰκονομία καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Παρόμοιο γεγονός εἶχε προηγηθῆ στὴν Κέρκυρα» (Α. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 75 καὶ σημ. 1, 2). Ὁ Στ. Κυριακίδης ἔχει τὴ γνώμη πὼς «Ἀμφότεροι [δηλαδὴ οἱ Ἀνδρόνικοι Παλαιολόγοι, ὁ γιὸς Ἰωάννου τοῦ Η' καὶ ὁ γιὸς Μανουὴλ τοῦ Β'] κατὰ περιεργὸν σύμπτωσιν ἀσθενήσαντες ἐπώλησαν τὴν Θεσσαλονικίην εἰς τοὺς Βενετούς ὁ μὲν τῷ 1418, ὁ δὲ τῷ 1423» (Στ. Κυριακίδης, Βυζαντινὰ Μελέται, II-V, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 477). Ἄλλὰ τὴ Θεσσαλονικίην τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους μόνο ὁ γιὸς τοῦ Μανουὴλ Β' Ἀνδρόνικος στὰ 1423.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 34.

2. Georgii Phrantzae, Chronicon, ἐκδ. I. Παπαδόπουλου, τ. 1, Lipsiae (Teubner) 1935, σ. 69, 11-14 καὶ 125, 2-4.

3. Χαλκοκονδύλης, ἐκδ. Durkó, I, Βουδαπέστη 1922, 193, 1-13 καὶ II, Βουδαπέστη 1927, 13, 23-14, 1.

4. K. Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Literatur, 2η ἐκδοσιν, München 1897, σ. 302. G. Moravcsik, Byzantinoturcica, I, 2η ἐκδοσιν. Berlin, 1958, σ. 391-397.

δὲν ὀρίζει καὶ τὴν τιμὴν ποὺ τὴν πούλησε καὶ περιορίζεται μόνο νὰ πεῖ «οὐ πολλοῦ τινος», αὐτὸ δείχνει ἀντικειμενικότητα καὶ εὐλικρίνεια. Κανένας δὲ θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξει ὑπεύθυνα πόσα δουκάτα πήρε ὁ Ἄνδρόνικος ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους. Μὰ καὶ κανένας δὲ μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξει πὼς τὸ σχετικὸ χωρίο μὲ τὴν εἶδηση αὐτὴ εἶναι ἐμβόλιμο ἢ διασκευασμένο, ὅπως ἔχει ἀποδείξει ἡ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου του, ὥστε ν' ἀμφιβάλλουμε γιὰ τὴν πατρότητά του ἢ γιὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς πληροφορίας του.

Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὅμως τοῦ Χαλκοκονδύλη τὴ συμπληρώνει ἀργότερα τὸ Μεγάλον Χρονικὸν (Majus) τοῦ Φραντζῆ, ποὺ ὄχι μόνο βεβαιώνει πὼς ὁ Ἄνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ὀρίζει καὶ τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ τοῦ ἔδωσαν οἱ Βενετσιάνοι: 50 χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα¹. Ἔτσι στὴν πληροφορία τοῦ Χαλκοκονδύλη «οὐ πολλοῦ τινος», πρόσθεσαν τώρα καὶ τὸ συγκεκριμένο ἀριθμὸ 50 χιλιάδες καὶ τὸ εἶδος τοῦ νομίσματος, χρυσὰ δουκάτα, κι ἔτσι ἔχουμε ὀλοκληρωμένον πιά τὸν πυρῆνα τῆς πληροφορίας γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ Μικρὸν Χρονικὸν (Minus) τοῦ Φραντζῆ, ποὺ εἶναι ἔργο τοῦ αὐθεντικοῦ, δὲ μιλάει γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰτὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ δὲ συνδέεται μὲ τὴν προσωπικὴν του δράση. Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπως ἄλλοι σύγχρονοὶ του ἱστορικοὶ, μὰ ἔνα προσωπικὸ Ἡμερολόγιον μὲ τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὴν διπλωματικὴν του δραστηριότητα στὴν ὑπηρεσία τῶν δυὸ τελευταίων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Γιαυτὸ καὶ ἀπὸ τὰ τελευταῖα γεγονότα ποὺ συνθέτουν τὴν ἱστορία τοῦ Βυζαντίου δὲ γράφει παρὰ μόνο ὅ,τι εἶναι βίωμά του. Γιὰ τὴν ἴδια αἰτία δὲν ἔγραψε καὶ γιὰ τὸ πούλημα τῆς Σπάρτης. Ἡ σιωπὴ του λοιπὸν γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης δὲ μπορεῖ μὲ κανένα τρόπο νὰ κλονίσῃ τὴν ἀνάλογη εἶδηση τοῦ Χαλκοκονδύλη. Ἄν θυμηθοῦμε κιόλας πὼς ὁ Φραντζῆς πέθανε στὸ τέλος περίπου τοῦ 1478 καὶ πὼς ὁ κώδικας Taurinensis B II 20, ὅπου βρίσκουμε τὴν εἶδηση γιὰ τὶς 50 χιλιάδες χρυσὰ δουκάτα εἶναι τοῦ 1577, πρέπει νὰ δεχτοῦμε πὼς ἡ εἶδηση αὐτὴ κυκλοφόρησε μέσα στὸν πρῶτον αἰῶνα ἀπὸ τότε ποὺ πέθανε².

Ἐνας ἄλλος ἱστορικὸς σύγχρονος περίπου μὲ αὐτὰ τὰ γεγονότα τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Θεόδωρος Σπανδογίνος, Κωνσταντινουπολίτης ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν γενιὰ τῶν αὐτοκρατόρων Καντακουζηνῶν, στὸ ἱστορικὸν του ἔργο γιὰ τοὺς Τούρκους, μιλάει κι αὐτὸς γιὰ οἰκονομικὴ συναλλαγὴν ἀνάμεσα στὸν Ἄνδρόνικον καὶ τοὺς Βενετσιάνους, μὰ διηγίεται κάπως διαφορετικὰ τὸ γεγονὸς. Ὁ Σπανδογίνος δηλαδὴ γράφει πὼς ὁ Ἄνδρόνικος ὑποσχέθηκε

1. Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 260, 23-24.

2. I. Χασιώτης, Μακάριος, Θεόδωρος καὶ Νικηφόρος οἱ Μελισσηνοὶ (Μελισσουργοί), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 173.

στοὺς Βενετσιάνους νὰ τοὺς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη, ἂν τοῦ ἔδιναν αὐτοὶ σὰν ἀντάλλαγμα τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso ὅσο θὰ ζούσε¹. Ἄν ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Σπανδογίνου δὲν εἶναι ἔτσι, ὅπως τὴ συναντοῦμε στὸ ἔργο του, συμφωνεῖ ὅστοςο μὲ τὶς ἀνάλογες προτάσεις ποὺ ἔκαμε ἡ Βενετσιάνικη Γερουσία στὸν Ἄνδρόνικο γιὰ χρονιάτικη οἰκονομικὴ ἀποζημίωση.

Ἡ κώδικας τέλος 161 τῆς Χίου λέει πῶς, γιὰ νὰ πουλήσει ὁ Ἄνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν παρακίνησε τὸ ἀρχοντολόι της, γιὰτὶ δὲν ἤθελε νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανόν, ἂν θυμηθοῦμε πόσο φρόντισαν γιὰ τοὺς εὐγενεῖς οἱ Βενετσιάνοι, μὸλις πῆραν τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ ἴδιος κώδικας λέει ἀκόμα πῶς ὁ Ἄνδρόνικος ἀναγνώρισε τὴ Θεσσαλονίκη σὰν χτῆμα πιά τῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ χρυσόβουλλο ποὺ τοὺς ἔδωσε. Ὅμως οὔτε χρυσόβουλλο οὔτε κανένα ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Ἄνδρόνικου βρέθηκε ὡς τώρα, ποὺ νὰ ἐπαληθεύει τὸν κώδικα².

Ὡστε οἱ βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς ἑλληνικὲς ἱστορικὲς πηγὲς μιλοῦν βέβαια ἢ καθεμιά μὲ τὸν τρόπο της, ἀνάλογα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺμποροῦσε νὰ ἔχει γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ ὁ συγγραφέας τους, μιλοῦν ὁμοῦ καὶ μὲ βεβαιότητα πῶς ὁ Ἄνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε, δὲν τὴ χάρισε. Καὶ δὲν τοῖς μένει κομιὰ ἀμφιβολία γι'αυτὸ.

Π 1. Κοντὰ ὁμοῦ στὶς γενικὲς αὐτὲς εἰδήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν χρονικογράφων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰδικὰ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, μιλοῦν οἱ Βενετσιάνικες πηγὲς καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας. Μόνον σ' αὐτὰμποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε, ἄς εἶναι καὶ δίχως ἐνότητα, τὴν πορεία τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στὸν Ἄνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία³. Τὰ ψηφίσματα αὐτὰ εἶναι τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων της καὶ ἀπὸ τὴν

1. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σ. 108. Ὁ Ἰδίος, Documents inédits, τ. 9, Paris 1890, σ. 149, 3-20. Ὁ Σάθας πιστεύει πῶς ὁ Θεόδωρος Σπαντουῆς γεννήθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης στὴν Ἰταλία καὶ πῶς στὰ 1465 ἦταν ἀκόμα παιδί (βλ. Documents inédits 9, εἰσαγωγή, IV, ὅπου μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπώνυμου ἀπὸ Σπαντουῆς σὲ Σπανδουγίνος). Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97. Treviso εἶναι τὸ ἀρχαῖο Tarvisium στὴ ΒΑ Ἰταλία, 30 χλμ. ἀπὸ τὴ Βενετία.

2. Ν. Κοσμάς, Ὁ ἀνεκδότος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας. Εἰσαγωγή-κείμενο-σχόλια, Ἀθῆνα 1975, σ. 18, 25α-20, 28.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 34-39, 45-87, 90-92. Τὰ ψηφίσματα τῆς 7 καὶ 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 προτίμησα νὰ τὰ παρακολουθήσω ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ὅπως τὰ δημοσίεψε ὁ Σάθας (βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, Paris 1880, σ. 133, 21-139, 43 καὶ 141, 1-150, 28), γιὰτὶ ὁ Μέρτζιος, στὴν περίληψή τους ποὺ δημοσίεψε, παράλειψε μερικὲς εἰδήσεις μὲ βασικὴ σημασία γιὰ τὸ θέμα μας. Πρβλ. ἀκόμα καὶ F. T h i r i e t, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, τ. 2 (1400-1430), Paris 1959, ἀρ. 1895, 2149.

ἄποψη αὐτῆ, σὰν ἐπίσημα ἔγγραφα, ἔχουν τὸ ἀνάλογο κύρος τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀντιρρήσεις ποὺ μπορούμε νὰ ἔχουμε γ' αὐτὸ.

Ἄλλὰ ἀπὸ τὰ ψηφίσματα αὐτὰ μόνο δυὸ φωτίζουν ἄμεσα τὸ πρόβλημά μας¹. Ἔτσι ἀπὸ τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου μαθαίνουμε πὼς ὁ Ἄνδρόνικος, ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τῆ Θεσσαλονίκῃ τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλε μὲ δυὸ ἀπεσταλμένους τοῦ ἐπιστολῆς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκηση τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς πρότεινε ἀπὸ μέρος του καὶ ἀπὸ μέρος ὄλων τῶν Θεσσαλονικῶν νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικὴ στὴ Βενετιὰ μὲ τρεῖς ὅρους: α) νὰ διοικιέται σύμφωνα μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά της, β) οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ κρατήσουν τὰ δικαιώματά τους καὶ τὶς ἐξουσίες τους καὶ γ) νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ φύγουν².

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 133, 21-139, 43 καὶ σ. 141, 1-150, 29. T h i r i e t, Régestes des délibérations, 2, ἀρ. 1892 καὶ 1898.

2. Τοὺς ἴδιους ὅρους τὸ ψήφισμα τῆς 27 Ἰουλίου τοὺς παραλλάζει κάπως καὶ βάζει γιὰ δεύτερο ὄρο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παρουσία τους καὶ γιὰ τρίτον, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ λαὸς ἂν θέλουν νὰ φύγουν, θὰ μπορούν νὰ πουλοῦν τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ νὰ φεύγουν δίχως νὰ τοὺς ἐμποδίζει κανένας. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε στὶς ἐντολῆς ποὺ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονικὴ:

«Cum regimen nostrum Nigropontis per literas suas datas die secundo mensis Junii elapsi scripserit nostro dominio habuisse literas a domino Despoto Salonichi, quarum copiam nobis miserunt per quas literas idem dominus Despotus offert dare nostro dominio terram Salonichi cum voluntate omnium civium terre predictae, et ultra continentiam literarum predictarum dictum regimen Nigropontis nisi ad presentiam nostram Andream de Neapoli fidelem nostrum et civem Nigropontis qui nobis exposuit ex parte dicti regiminis quod cum literis domini Despoti venerunt Nigropontem duo sui ambassiatores offerentes civitatem predictam Salonichi et parte dicti domini Despoti cum voluntate omnium civium dicte terre dare libere nostro dominio petentes solum tria, primum quod nostrum dominium velit dicte comunitati observare statuta et consuetudines suas et quod secundum dicta sua statuta et consuetudines regantur, secundum quod suus archiepiscopus et alii sui clerici eis confirmentur et permittantur in suo archiepiscopatu et beneficiis stare, tertium quod nobiles et cives Salonichi si vellent de dicta civitate recedere et ad loca nostra vel alio ire habitatum possint bona sua vendere, et quo eis placuerit ire habitatum sine contradictione» (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 137, 32-138, 4).

Ἡ Γερουσία ἔγραψε ἐπίσης καὶ στὸ βάλυο στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ παρουσιαστῆ στὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Η' τὸν Παλαιολόγο καὶ νὰ τοῦ ἐξηγήσει, ποιοὶ λόγοι τὴν ἀνάγκασαν νὰ δεχτῆ τὴν πρόταση τοῦ Ἄνδρόνικου, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονικὴ:

«Baiulo autem Constantinopolis scribatur in hac forma.

Scribimus et mandamus vobis cum nostris consiliis regorum et additionis quod recepto presenti mandato comparere debeatis cum nostris literis credulitatis, quas vobis mittimus, presentibus introclusas ad presentiam Serenissimi Domini Imperatoris in casu quo sit convalescentia et quando non comparere debeatis ad presentiam filii sui, et facta fraterna et amicabile salutatione et oblatione cum verbis pertinentibus et necessariis, sicut honori suo et nostro videbitis convenire, debeatis dicere et exponere quod per literas scriptas et solennes ambas-

2. Τὸ περιεχόμενον αὐτὸ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου τὰ βεβαίωσε καὶ προφορικὰ ὁ πιστὸς πράκτορας τῆς Γερουσίας Ἀνδρέας Ναυπλιώτης, ποὺ ἔφερε καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν¹. Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ λείπει βέβαια τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου, λείπει ὁμοῦ ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἡ ἴδια ἢ ἀναφορὰ τῆς Διοικήσεως καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ἀνδρόνικου ἢ τὰ ἀντίγραφα τους. Λεῖπει ἀκόμα καὶ ὅμοιο ἄλλο σχετικὸ κείμενον μὲ τὴν ἀλληλογραφία αὐτὴ ποὺ θὰ ἐπαλήθευε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀναφορᾶς. Τέλος δὲν ἔχουμε κανένα κείμενον μὲ τοὺς ὄρους καὶ τὶς συμβάσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ τῆς Κοινότητος μὲ τοὺς Βενετσιάνους πρεβεδοῦρους ποὺ πῆγαν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη². Μὰ καὶ

siatores missos per illustrem dominum Despotum Salonichi nostro regimini Nigropontis, idem dominus Despotus cum magna instantia requisivit ut, considerata oppressione ipsius civitatis, placeret dicto regimini velle accipere et acceptare, predictam civitatem Salonichi nomine nostri domini quam nostro dominio dabat de bona voluntate sua et omnium civium dicte terre et volebat ipsam potius pervenire ad manus Turchorum, qua informatione habita et significata nobis per dictum nostrum regimen Nigropontis, dominatio nostra considerans inconvenientia existentia et que secutura erant si dicta civitas pervenisset in manibus Turchorum ut perventura erat, non ambitione domini, sed pro honore sue Serenitatis et christianitatis misit ad accipiendum et acceptandum civitatem predictam tenendo certe facere rem gratam et acceptam sue Maiestati et utilem et comodam eius Imperio, (S a t h a s, Documents inédits, 1, 134, 24-42· πρβλ. καὶ 139, 13-33). Τὴ συμφωνία Θεσσαλονικίων καὶ Βενετσιάνων ὁ Δούκας τὴ δίνει κάπως ἀλλιῶς· ἀντίγραφο ἐδῶ τὴν ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πὸς «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενέτικοι ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι τοῦ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονικίην αὐτοὺς συνέθεντο τοῦ φυλάξαι καὶ θρῆψαι καὶ εὐτυχίαι τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετιαν μετασηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔσπευξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὡσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετία καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δ ο ὕ κ α ς, ἔκδ. V. G r e c u, Bucuresți 1958, 247, 17-21).

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 136, 15-16.

2. «Ἐπειδὴ εἰς τὰς συμβάσεις, αἵτινες συνωμολογήθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Θεσσαλονικῆς μεταξύ τῶν ἡμετέρων ἀντιπροσώπων Santo Venerio καὶ Nicolao Giorgio ἄφ' ἑνὸς καὶ ἄφ' ἑτέρου τῶν πληρεξουσίων τοῦ Δεσπότη καὶ τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης...» (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, 61). Ὁ κώδικας Morosini ὠστόσο μιλῶντας γιὰ τοὺς ὄρους αὐτοὺς λείπει πὸς «ἐκρατήθη ἔγγραφος σημειώσις» τους (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 43).

Ἄλλὰ οἱ πρεβεδοῦροι τους κανέναν ἀπὸ τοὺς ὄρους αὐτοὺς δὲ σεβάστηκαν. Ἔτσι γιὰ τὸ 2ο ὄρο βλέπε τὸ 12 αἴτημα τῆς 2ης ἀντιπροσωπίας τῆς Κοινότητος στῆ Γερουσία (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 76-77) καὶ τὸ 15 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 79). Γιὰ τὸν 3ο ὄρο βλέπε τὸ 1ο αἴτημα τῆς ἴδιας ἀντιπροσωπίας (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 72-73) καὶ αἴτημα 14 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 78).

Γιαυτὸ καὶ ἡ Κοινότητα στὸ διάστημα τῆς ἐφτάχρονης Βενετσιανοκρατίας ἀναγκάστηκε νὰ στείλει δυὸ ἀντιπροσωπίας της, μὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1425 καὶ μία τὸ καλοκαίρι τοῦ 1429, στῆ Βενετία, γιὰ νὰ κάμει τὰ παράπονά της στῆ Γερουσία, πὸς οἱ πρεβεδοῦροι της δὲ φυλάγουν καμιά ἀπὸ τὶς συμφωνίες τους ἐκεῖνες ποὺ ἔκαμαν, ὅταν τοὺς παράδινε τὴν πολιτεία της. Καὶ ἴσια-ἴσια μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ἡ Γερουσία ἀναγκάστηκε νὰ δεχτεῖ

κάτι άλλο: κανένα ψήφισμα ή άλλο έγγραφο, απ' όσα έχουμε σήμερα, δε βεβαιώνει τη συμφωνία ανάμεσα στον Άνδρόνικο και τη Γερουσία, για να ξέρουμε όλα τα καθέκαστα για τη συμφωνία αυτή, μά και ό,τι έχουμε δέν παρουσιάζει καμιάν ένότητα στις συνεννοήσεις αυτές¹. Έτσι όλες οι πληροφορίες του ψηφίσματος της 7 'Ιουλίου για τη Θεσσαλονίκη είναι από την αναφορά της Διοίκησης της Εύβοιας. Ός ποιό βαθμό ώστόσο τό ψηφισμα αυτό εκφράζει με αντικειμενικότητα τό πνεύμα της αναφορής, δε μπορούμε να ξέρουμε. Όμως έτσι κι άλλιώς οι πληροφορίες του είναι έμμεσες και αυτό είναι πρώτ' απ' όλα που καθορίζει και τό βαθμό της αξιοπιστίας του.

3. Όταν έφτανε στη Γερουσία ή αναφορά της Διοίκησης της Εύβοιας με τό αντίγραφο των επιστολών του Άνδρόνικου, ή Βενετιά βρισκόταν μπλεγμένη σ' έναν σκληρό κι άτέλειωτο πόλεμο για την κοιλάδα του Πάδου². Στο μεταξύ, μόλις στά 1419, ύστερ' από πολλές και μεγάλες δυσκολίες κατάφεραν να ειρηνέψουν με τους Τούρκους κι ένα μέρος της Γερουσίας δέν ήθελε ούτε ν' άκούσει για πόλεμο στην Άνατολή. Ένα άλλο μέρος όμως είχε τη γνώμη πώς έπρεπε να δώσουν στους Τούρκους ένα τόσο γερό χτύ-

---

ορισμένα παράπονα της Κοινότητας και να μιλήσει για προνόμια που είχε συμφωνήσει με τους πρεβεδούρους της, αλλά περιορίζεται σε γενικότητες και άοριστίες με εκφράσεις δυνητικές. Πρβλ. άκόμα, «Ήμεις Φραγκίσκος Φόσκαρη...άκούσαντες τά άρθρα της συμβάσεως...», «...Τάς γνωστάς χάριτας ήτοι συμφωνίας και συμβάσεις...» (Ψήφισμα της 7 'Ιουλίου του 1425 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 47). «Τά διατάγματα και αί συμβάσεις αί γενόμενα μεταξύ της ήμετέρας Αθήνειας και των ήμετέρων ήπικήων Θεσσαλονικέων...» (ψηφισμα της 14 'Ιουλίου του 1429, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 72). Δηλαδή ούτε ως τόν 'Ιούλιο του 1425 άκουσε τίποτε ή Γερουσία ούτε ως τόν 'Ιούλιο του 1429 είδε πουθενά γραμμένες τις συμβάσεις των πρεβεδούρων της με την Κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

1. Ό Μέρτζιος άνθολογώντας τά μνημεία της μακεδονικής Ιστορίας από τά κρατικά Άρχεια της Βενετίας φαίνεται πώς τά διάλεξε και τά δημοσίεψε με πολύ στενά άτομικό κριτήριο και δε δημοσίεψε ό,τι σχετικό με τη Μακεδονία βρήκε σ' αυτά. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγούν τά τόσα κενά που παρουσιάζει ή έκλογή τους, ή φροντίδα του να παρουσιάζει τους Βενετσιάνους σαν «προστάτες» της Θεσσαλονίκης και πώς τονίζει χαρακτηριστικά τά έξοδα που έκαμαν οι Βενετσιάνοι για τη Θεσσαλονίκη, και μάλιστα σε ειδικό υπότιτλο (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 98-99), ενώ δε μιλάει καθόλου για τά έξοδα. Τά ψηφίσματα ώστόσο της Γερουσίας από τις 7 'Ιουλίου του 1425 και από τις 14 'Ιουλίου του 1429 μιλοούν συχνά για τά έξοδα της Θεσσαλονίκης. Άπό τά έξοδα αυτά έταξαν στον Άνδρόνικο 20-40 χιλιάδες άσπρα τό χρόνο και απ' αυτά κοντά στά άλλα, έδωαν και πλούσια δώρα και άλλα δοσίματα στους Τούρκους (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεία, σ. 38, 45 κ.ά.). Γενικά τό Ιστορικό ύλικό που δημοσιεύει ό Μέρτζιος για τόν τρόπο που πέρασε ή Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους είναι άποσπασματικό και δέν επιτρέπει να σχηματίσουμε καθαρή την εικόνα του. Άλλά και οι περιλήψεις του, όπου υπάρχουν, παρουσιάζουν μερικές φορές άσάφειες.

2. Manfroni, La marina veneziana, σ. 5-6.

πημα, ὥστε νὰ μὴ μπορέσουν νὰ συνέρθουν εὐκόλα καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν ἥσυχους γιὰ χρόνια.

Οἱ Βενετσιάνοι ἤθελαν βέβαια τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ὄχι καὶ νὰ μπλέξουν σὲ πολεμικὲς περιπέτειες μὲ τοὺς Τούρκους ἐδῶ στὴν Ἀνατολή. Ἐπειτα οἱ φιλικὲς σχέσεις μαζί τους ἐξυπηρετοῦσαν πολλὴ καλύτερα τὰ συμφέροντά τους. Μὰ ταυτόχρονα δὲν ἔπρεπε νὰ χάσουν καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Δίλημμα σκληρό.

Αὐτὲς λοιπὸν οἱ ἐσωταξικὲς ἀντιθέσεις τῆς Γερουσίας ποὺ ἀντανακλοῦσαν τὰ συμφέροντά τους, στὸν πολιτικὸ τομέα, καθορίζουν καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Δημοκρατίας.

Σὲ ζητήματα ὡστόσο ποὺ εἶχαν γενικότερη σημασία, ἡ Γερουσία δὲ διαφωνοῦσε. Κι ἐπειδὴ ἡ Θεσσαλονίκη τοὺς ἦταν πολὺτιμη γιὰ κέντρο ἐμπορικὸ καὶ πολεμικὸ καὶ πολλὴ περισσότερο τῶρα ποὺ στὴν Ἀνατολή ὁ κίντυνος ἀπὸ τοὺς Τούρκους μεγάλωνε ὀλοένα καὶ περισσότερο, ἡ Γερουσία τὴν ἤθελε ἔτσι κι ἄλλιῶς μὲ ὅλες τὶς μικρότερες διαφορὲς τῆς¹.

Ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς θὰ ἐμπορευόνταν ἄνετα μὲ τὸ βόρειο Αἰγαῖο καὶ μὲ τὰ Βαλκάνια. Ἐπειτα θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀνενόχλητα καὶ μὲ τὶς πιὸ μακρινὲς ἀποικίες τους καὶ νὰ φτάνουν ὡς τὸ Ἀζώφ². Δὲν πρέπει

1. Ὅπως δέχονται τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, αὐτοὶ ποὺ διαφωνοῦσαν μέσα στὴ Γερουσία ἦταν πάντα λίγοι ἢ πολλὴ λίγοι (βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 135, 28-30, σ. 139, 43, σ. 140, 25-27, σ. 150, 26-28 κ.λ.). Αὐτὲς ἄποστοι οἱ διαφωνίες ποὺ παρατηροῦμε μέσα στὴ Γερουσία δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὰ εἰδικὰ κομματικὰ τῆς συμφέροντα. Αὐτὲς οἱ διαφωνίες τῆς ὁμῶς εἶναι καὶ ἡ πιὸ βασικὴ ὀργανικὴ τῆς ἀδυναμία κι ἓνας ἄλλος λόγος ποὺ καθορίζει καὶ τὸ βαθμὸ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ψηφισμάτων τῆς. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὁ δόγης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔφερνε ὅλα τὰ ζητήματα στίς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας, ὅταν μερικὰ μποροῦσε νὰ τὰ κρίψει. Σ' αὐτὴ τὴν αἰτία πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ τὴν ἀοριστία καὶ ἀσάφεια ποὺ παρουσιάζει μερικὲς φορὲς καὶ ἡ διατύπωση τῶν νοημάτων τους, ὅπως τὸ βλέπουμε στὰ ψηφίσματα τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 καὶ τῆς 14 Ἰουλίου τοῦ 1429. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολλὴ πιθανό. Ἴσως γιὰ τὴν ἴδια αἰτία νὰ λείπουν ἀπ' αὐτὰ καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ φώτιζαν καλύτερα τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ θὰ τοὺς ἔδιναν ἓνα ἀναμφισβήτητο κύρος.

2. Μ. Λ ἄ σ κ α ρ ι, Ναοὶ καὶ Μοναὶ τὸ 1405 εἰς τὸ Ὀδοιορικὸν τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου, Τόμος Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῇ ἐξακοσιετηρίδι τῆς Ἐξαβίβλου αὐτοῦ (1345-1945), Θεσσαλονίκη 1952, Ἐπιμετρον Θεσσαλονικῆ-Τάνα, σ. 331-340. Γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τῆς Βενετίας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. F. T h i r i e t, Les Vénitiens à Thessalonique dans la première moitié du XIV siècle «Byzantion» 22 (1952), 323-332. Ὁ Ἴ δ ο ς, Délibérations des assemblées Vénitiennes concernant la Roumanie, τ. 1, Paris 1966, σ. 1160-1363, ἀρ. 214, 327, 346, 354, 376, 400, 434, 440, 445, 453, 698.

Γιὰ τὸν οικονομικὸ ρόλο τῆς Θεσσαλονικῆς στὰ χρόνια τὰ βυζαντινὰ ὡς τὴν τελευταία τῆς ἐποχῆς βλέπε O. T a f r a l i, Thessalonique au quatorzième siècle, Paris 1913, σ. 97-129. Γ. Κ ο ρ δ ἄ τ ο ς, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τ. 2, Ἀθήνα 1960, σ. 245-254. Σ. Λ ἄ μ π ρ ο ς, Τὸ ἐν Θεσσαλονικῇ Βενετικὸν Προξενεῖον καὶ τὸ μετὰ τῆς Μακεδονίας ἐμπόριον τῶν Βενετῶν, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 8 (1911) 206.

ακόμα να ξεχνοῦμε πὼς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ἐμπορικὲς γαλέρες τῆς Βενετιᾶς ὄργανον σὰ δική τους θάλασσα ὅλη τὴ Μεσόγειο καὶ τὸ ἐμποριὸ τῆς εἶχε παγκόσμιο χαρακτῆρα. Τὴν εἰκόνα τῆς ἐμπορικῆς τῆς δραστηριότητος στὴ Μεσόγειο ζωηρὴ κι ἐκφραστικὴ τὴ δίνει ὁ Χαλκοκονδύλης. Αὐτὸς λοιπὸν λέει πὼς οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὶς ἐμπορικὲς τους συναλλαγὰς ἐφταναν ὡς τὴν Αἴγυπτο, στὴ Λιβύη, στὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὑκεανοῦ, στὰ Βρετανικὰ νησιά καὶ πίσω πάλι στὴ Συρία καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὸν Τάναη¹.

Ἐπειτα οἱ Βενετσιάνοι, κοντὰ στὰ ἄλλα ποῦ θὰ τοὺς πρόσφερε ἡ Θεσσαλονικὴ, λογάριζαν πολὺ καὶ τὰ ἔσοδά της². Ἴσως νὰ πίστευαν κιόλας

1. «...καὶ ἰδίᾳ κατ' ἐνιαυτὸν τὰς δέκα τριῆρεις, ἅς ἐπιτέμπουσιν ἔτους ἐκάστου ἔστε τὸν Ἰόνιον καὶ ἐς τὸ Αἴγαῖον τῶν νεῶν αὐτῶν, αἱ ἐπὶ ἐμπορίαν ἀφικνοῦνται ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ ὄκεανόν καὶ Εὐξείνιον πόντον. καὶ καθαιροῦντες τὸ ληστρικόν, ὅποι ἂν περιτύχουσιν, αἱ δέκα αὐτὰ τριῆρεις διατρίβουσιν ὅλον ἐνιαυτὸν, ἐς ὅπερ αἱ δέκα ἀφικνοῦμεναι ἀπαλλάττουσι ταύτας τῆς φυλακῆς. ἐπιτέμπουσι δὲ καὶ τριῆρεις ἐπὶ ἐμπορίαν ἢ πόλιν, ἐξωνοιμένον τῶν πολιτῶν ταύτας, ἔστε Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν καὶ Τάναϊν καὶ ἐς τὰς Βρετανικὰς νήσους καὶ ἐς τὴν Λιβύην. εἶψαν δ' ἂν αἱ τριῆρεις αὐταὶ δύο καὶ εἴκοσι, μείζους τῶν ἄλλων τριήρων, ἅτε ἐπὶ ἐμπορίαν κατεσκευασμένοι. νομίζεται δ' αὐτοῖς ἐφ' ἐκάστης νεῶς καὶ παῖδας συγκλητικῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν ἀφικνεῖσθαι, μεμσθωμένους καὶ τοῦτους σὺν τῇ νηὶ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν». (Χ α λ κ ο κ ο ν δ Ὑ λ η ς, ἐκδ. D a r k ó, I, 186, 10-24. Γενικότερα γιὰ τὴ Βενετιά βλ. W i l l i a m H. M c N e i l l e, Venice the Hinge of Europe 1081-1797, Chicago and London 1974. Καὶ ὁ Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, (Μνημεῖα, σ. 49, 57, 63, 74, 82, 86) καὶ ὁ T h i r i e t (Régestes des délibérations, 2 (1400-1430), ἀρ. 1919· πρβλ. καὶ N. J o r g a, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, I, Paris 1899, σ. 351-2) τονίζουν προπάντων τὰ ἔσοδα ποὺ ἔκαμαν οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ. Ἀλλὰ τὰ ἔσοδα αὐτὰ τὰ βασίζουσιν σὲ στοιχεῖα ποὺ δίνουν οἱ βενετσιάνικοι κώδικες. Οἱ κώδικες αὐτοὶ ὥστόσο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τους, τὶς σχετικὰς πληροφορίες δὲν τὶς στηρίζουσιν σὲ σίγουρες εἰδήσεις. Αὐτὸ βεβαιώνουν ἐξἄλλου καὶ οἱ μεγάλες διαφορὰς στὰ ποσὰ ποὺ δίνει ὁ καθένας τους. Ἐστὶ ὁ κώδικας M o r s i n i ἀνεβάζει τὰ ἔσοδα σὲ 740.000 δουκάτα, ὁ S a n u t o σὲ 700.000, ὁ Z a n c a r u o l a σὲ 502.000, ὁ κώδικας 9611 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης σὲ 300.000 καὶ τὸ Χρονικὸ ποὺ βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Δρέσδης σὲ 200.000 (Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 98-99). Εἶναι φυσικὸ οἱ Βενετσιάνοι νὰ ἔχουν τὰ ἔσοδά τους γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ, ὅπως εἶχαν καὶ γιὰ κάθε ἄλλή τους ἀποικία. Μὰ τὰ ἔσοδα ποὺ λένε πὼς ἔκαμαν γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ δὲν εἶναι μόνο γι' αὐτὴν. Εἶναι ἔσοδα καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀποικίες τους ἐδῶ στὸ Αἴγαῖο, γιατί ἐπρεπε καὶ τὸ στόλο τῆς περιοχῆς αὐτῆς νὰ συντηροῦν καὶ στοὺς μισθοφόρους τους νὰ δίνουν μισθὸ καὶ στοὺς πράκτορές τους καὶ στὶς λογῆς-λογῆς μυστικῆς τους ὑπηρεσίες. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνουν οἱ ἴδιοι οἱ Βενετσιάνοι, ὅταν λένε: «Ἐπειδὴ πολεμοῦμε μὲ τὸν Τοῦρκο, γιὰ νὰ ἐξωμαλίσουμε καὶ νὰ προστατέψουμε τὴν πολιτεία μας Θεσσαλονικὴ καὶ τὶς ἄλλες ἀποικίες καὶ τὰ μέρη μας τῆς Ἀνατολῆς...» (M a n f r o n i, La marina veneziana, σ. 14, σμμ. 1 ἀπὸ τὰ Senatus misti, τ. 55, σ. 80). Ἀλλὰ οἱ Βενετσιάνοι ἦταν πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἐμποροὶ καὶ πρὶν πάρουν τὴ Θεσσαλονικὴ ἔκαμαν πολὺ καλὰ τοὺς λογαριασμούς τους. Γιατὸ καὶ ἂν δὲν τοὺς σφερνε νὰ τὴν πάρουν οὔτε καὶ χάρισμα θὰ τὴ δέχονταν.

2. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε καὶ τὰ ἔσοδα ποὺ εἶχαν οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονικὴ. Τὰ ψηφισματὰ τους μιλοῦν συχνὰ γιὰ τὰ ἔσοδά τους αὐτὰ καὶ τὰ θυμίζει ὁ Μέρ-

πὼς θὰ μπορούσαν νὰ ξαναδώσουν ζωὴ στὸ νεκρωμένο τῆς λιμάνι καὶ στὴν ἀγορὰ τῆς καὶ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν ὅσο γινόταν πιὸ ἐντατικά τὴν πλούσια περιοχὴ τῆς ποῦ εἶχε κάθε εἶδος σοδειά. Ἔτσι θ' ἀντιμετώπιζαν τὰ ἐξόδα καὶ τῆς ἴδιας τῆς Θεσσαλονίκης, μὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀποικίων τους στὸ βόρειο Αἴγαιο. Ἄπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, θὰ μπορούσαν νὰ κρατοῦν τὸν Τούρκους καὶ ἄλλα κράτῃ χριστιανικά μακριὰ ἀπὸ τὶς ἀποικίες τους. Ἔτσι ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ πλεονεχτήματα ποῦ τοὺς πρόσφερε ἡ Θεσσαλονίκη, θὰ τοὺς πρόσφερε καὶ πλεονεχτήματα στρατηγικά¹.

Ὁ Μεγάλος Λογοθέτης τῶν Πατριαρχείων Ἰεράξ συμπεκνώνοντας ἀργότερα τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τῶν Βενετσιάνων γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη εἶπεν ἐπιγραμματικά: «Οἱ Ἐνετοὶ βουλόμενοι ἔνεκεν ἐμπορίας πόλεως τὴν περιφανῆ ταύτην τὴν πόλιν ἔχουν»².

Καὶ ὁ Ἰεράξ σάν ἄνθρωπος τῶν Πατριαρχείων ἤξερε πολλὰ πράματα καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σύγχρονης, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίσημη καὶ ἀπὸ τὴ μυστικὴ ἀλληλογραφία. Πολλὰ ὁμως ἤξερε καὶ ἀπὸ συζητήσεις τῶν παρασκήνιων.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Βενετσιάνοι εἶχαν φτάσει σκεδὸν στὴν ἀπόφαση νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη, ἔπρεπε ὥστόσο νὰ ἐξακριβώσουν πρῶτα πολὺ

τζιος πολὺ συχνὰ (βλ. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 37, 38, 39, 45, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 66, 68, 69, 71, 81, 86. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Thiriet, *Régestes des délibérations*, τ. 2, ἀρ. 1980). Τὰ ἔσοδα αὐτὰ ἦταν πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγές τῆς Θεσσαλονίκης: (κάμποι, λίμνες, θάλασσα). Ἐπειτα οἱ λογιῆς-λογιῆς φόροι ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα ποῦ ἔφευγαν ἢ ἔμειναν σ' αὐτὴ, ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, ἀπὸ τὸ ἀλάτι καὶ ἀπὸ πλῆθος ἄλλα ἐμπορεύματα. Φτάνει νὰ θυμηθοῦμε πὼς οἱ Βενετσιάνοι ἦταν πρόθυμοι, γιὰ τὴν ξαγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ δίνουν στὸν Ἀνδρόνικο ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα τὸ χρόνο ἀπὸ τὰ ἔσοδά τῆς ποῦ θὰ περισσεύουν. Εἶχαν λοιπὸν τὰ ἔσοδά τους οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ περνοῦσαν πρῶτα στὰ Γενικά Ἔσοδα τῆς Δημοκρατίας καὶ ὅταν ὕστερα διαμόρφωναν τὸν κρατικὸ προϋπολογισμό καθόριζαν τὰ διάφορα κονδύλια γιὰ τὶς δαπάνες ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς. Καὶ τότες εἶναι ποῦ ἡ Βενετία ἔστελλε τὰ «χρηματοδέματα», ὅπως λέει ὁ Μέρτζιος, στὶς ἀποικίες τῆς. Ὁ Μέρτζιος λοιπὸν, ὅταν ὕστερ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἐπιμένει νὰ μᾶς βεβαιώνει πὼς ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης «ὄχι μόνον δὲν ἐπερίσσευαν, ἀλλ' ἡ Βενετία ἔστελλε πολλὰ χρηματοδέματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφήν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 38, σημ. 2) δὲν ἐπιμένει παρά γιὰ νὰ παρουσιάζεται τὸ λιγότερο σάν ἀπολογητὴς τῆς Βενεσιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη.

1. Φυσικὰ ἡ Θεσσαλονίκη σάν ἓνας ἐμπορικὸς καὶ στρατιωτικὸς κόμπος βασικὸς στὴν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Μεσογείου κράτησε τὸ ρόλο τῆς αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς ἀπὸ τότε ποῦ τὴν ἔχτισαν ὡς τὰ σήμερα. Ναυσταθμὸς, κέντρο ἐμποροβιοτεχνικὸ καὶ διαμετακομιστικὸ ἔφερε σ' ἐπικοινωνία τὴν πλούσια ἐνδοχώρα τῆς καὶ τὰ Βαλκάνια μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία, μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ μὲ ἄλλα ἀνάλογα κέντρα τῆς Μεσογείου.

2. Ἰεράξ, Μεγάλος Λογοθέτης, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἐκδ. Κ. Σάθας, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359.

καλά τὴ γενικὴ κατάσταση ποὺ παρουσίαζε αὐτὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ ὕστερα ν' ἀποφασίσουν ὀριστικά. Γιατὸ καὶ ἡ Γερουσία μὲ ψήφισμά της τῆς 2 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε τὸν εὐγενῆ Ἀλβανὸ Νταμπουάριο ποὺ «ὄν πλήρως ἐν γνώσει τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ ἐπακριβῶς τὴν Γερουσίαν»¹. Μὲ ἄλλο ψήφισμά της πάλι τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε καὶ ἄλλους τέσσερις εὐγενεῖς «οἴτινες... ἐπειδὴ εἶναι ἐνήμεροι τῆς ἐπικρατούσης ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ εἰς ἄλλα μέρη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσουν τὸ συμβούλιον»². Ὅπως κιόλας βεβαιώνει ὁ κώδικας Morosini, καὶ γιὰ μιὰ τρίτη φορὰ ἔστειλαν στὴ Θεσσαλονικῇ δυὸ ἰππότες «ἵνα ἐξετάσουν τὰ ὠφέλιμα καὶ ἀναγκαῖα πράγματα, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παρουσίας ἀποφάσεως»³.

Μόνο λοιπὸν ὅταν πληροφορήθηκαν οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὴν πραγματικὴν κατάσταση ποὺ παρουσίαζε ἡ Θεσσαλονικῇ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ βεβαιώθηκαν γιὰ ὅλες τὶς προϋποθέσεις ποὺ εὔρισκαν ἀπαραίτητες γιὰ νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλαν ὕστερα τοὺς πρεβεδοῦρους τοὺς μὲ ὅλες τὶς εἰδικὲς ἐντολές τοὺς. Ἔτσι οἱ ἔρρευες αὐτῆς τῆς Γερουσίας εἶναι μία ἄλλη ἔνδειξη γιὰ τὸ οἰκονομικὸ περιεχόμενον ποὺ εἶχαν οἱ συζητήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο.

Ἀλλὰ καὶ μ' ὅλες αὐτὲς τὶς δραστηριότητες ποὺ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονικῇ, καὶ μ' ὅλες τὶς ἐπιτυχίες ποὺ εἶχε στὶς συνεννοήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, εἶχε ὥστόσο ἀκόμα τὶς ἀμφιβολίες καὶ τὶς ἀνησυχίες της ὡς τὴν τελευταία στιγμή, μὰ τώρα ὅλ' αὐτὰ εἶχαν σχέση μὲ τὸ ἂν θὰ τοὺς τὴν ἔδινε ὁ Ἀνδρόνικος⁴.

4. Στὸ ἄλλο ψήφισμα ὁμοῦ τῆς Γερουσίας, ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423, τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν βλέπουμε ἄμεσα σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἐντολές ποὺ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους, ὅταν θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονικῇ. Ἡ ἐντολὴ αὐτὴ λοιπὸν λέει:

«Sed si dictus dominus Despotus esset contentus dictam civitatem dare nostro dominio, sed vellet quod aliquid ei tribueremus pro victu suo, relinquimus in libertate vestra possendi promittere dicto domino Despoto de introitibus Salonichi qui superhabundarent ab expensis necessariis fiendis in civitate predicta singulo anno ab aspris viginti mille usque ad quadraginta mille sicut melius facere poteritis»⁵.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41.

4. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 143, 35· 144, 17 κ.ά.

5. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 144, 17-21. Ὁ Μέρτζιος, (Μνημεῖα 38, σημ. 1).

Τὴν πρόταση αὐτὴ τῆς Γερουσίας τὴ δέχεται σὺν «καὶ ἄλλη μία ἐπίσημη ὁμολογία τῆς ἐνετικῆς γερουσίας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχεν ἀνάγκη καὶ τῶν ἐξό-

Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι βέβαια ἢ μοναδικὴ καὶ ἢ πιὸ ἄμεση καὶ φανερὴ πού ἔχουμε γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι ὁμοῦ καὶ ἢ πιὸ σίγουρη, γιατί τὴ δίνει ἢ ἴδια ἢ Γερουσία με ψήφισμά της. Γιατὸ καὶ ἢ πρότασή της στὸν Ἀνδρόνικο νὰ τοῦ δίνει ἀπὸ τὰ περισευόμενα ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης μιὰ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα, γιὰ νὰ ζεῖ, ἂν τῆς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη, σημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἔχει γίνει κάποια σχετικὴ συζήτηση ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς Βενετιάνους ἀπὸ πρῖν. Καὶ μόνο ἔτσι θὰ ἐξηγήσουμε τὰ τόσα πᾶνε κι ἔλα τοῦ πιστοῦ πράχτορα τῆς Γερουσίας Ἀντρέα Ναυπλιώτη με ἐπιστολές της στὸν Ἀνδρόνικο¹.

Μιὰ λοιπὸν καὶ ἢ σύσταση αὐτὴ τῆς Γερουσίας στοὺς πρεβεδούρους της μιλάει καθαρὰ γιὰ οἰκονομικὴ ἀποζημίωση τοῦ Ἀνδρόνικου, αὐτὴ εἶναι καὶ ἢ πιὸ ἄμεση ἀπόδειξη πὼς ὁ τρόπος πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετιάνους ἦτανε μιὰ συνηθισμένη οἰκονομικὴ συναλλαγὴ ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία. Ἔτσι καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς Βενετιάνικης Γερουσίας ἐπαληθεύουν τοὺς Ἕλληνες ἱστορικούς, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετιάνους.

III. Γιὰ τὸν τρόπο πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετιάνους δὲ μπορούμε νὰ μὴ προσέξουμε καὶ κάποιες ἔμμεσες ἐνδείξεις. Τίς δίνουν κι αὐτὲς τὰ ἴδια τὰ ψηφίσματα καὶ γιατὸ ἔχουν κι αὐτὲς τὸ ἀνάλογο κύρος. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὀλοφάνερο εἶναι τὸ ζωνρὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βενετιάνων γι' αὐτήν. Αὐτὸ τὸ μαρτυροῦν οἱ τέσσερις καταποδιαστὲς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη μέσα σ' ἓνα μῆνα, μόλις πῆραν τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ τῆς Διοίκησης τῆς Εὐβοίας με τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου.

δων διατροφῆς». Ὅταν τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 15 αἰῶνα, οἱ δεσπότες τοῦ Μυστρά πουλοῦν Ἄργος, Σπάρτη, τὸ Ναύπλιο πρῖν ἀπ' αὐτὲς, ἢ ἄλλοι δεσπότες πουλοῦν ἄλλες πολιτείες, λιμάνια ἢ νησιά, προπάντων στοὺς Βενετιάνους, γιατί καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης κι αὐτός, νὰ μὴ τοὺς πουλήσει τὴ Θεσσαλονίκη; Μόνο στὴ βάση τῆς φεουδαρικῆς ἀντίληψης πὼς οἱ χῶρες ἦτανε χτήματα τῶν λογῆς-λογῆς τοπαρχῶν, ἓνα φαινόμενο πού καθιέρωσε στὸν τόπο μας, ὅπως ξέρομε, ἢ Φραγκοκρατία, πρέπει νὰ ἴδουμε καὶ τὸν τρόπο πού πέρασε ἢ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετιάνους. Εἶναι κίόλας πολὺ πιθανὸ πὼς ὁ Ἀνδρόνικος με τὴν πρότασή του στοὺς Βενετιάνους πὼς τοὺς πουλοῦσε τὴ Θεσσαλονίκη νὰ ὀριζε καὶ τὴν τιμὴ πού ἤθελε.

1. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀντρέας Ναυπλιώτης μαζί με τίς ἐπιστολές τῆς Γερουσίας ἔφερνε καὶ προφορικὰ της μηνύματα στὸν Ἀνδρόνικο. Ὅταν ὕστερα ὁ Ναυπλιώτης γύριζε γιὰ τὴ Βενετιά, περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ ἀνακοίνωνε καὶ στὴ Διοίκηση τίς συνομιλίες του. Ἔτσι τῶρα ἢ Διοίκηση μέσα στὸ πλαίσιο τῶν δικαιωμάτων της, θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργεῖ πιὸ ἀνετα στὶς σχετικὲς της δραστηριότητες (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14).

α. Ἡ καταπληκτικὴ διπλωματικὴ δραστηριότητα ποὺ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, ὅπως τὸ βλέπουμε στὴν ἀλληλογραφία της μὲ τὴ Διοίκηση τῆς Εὐβοίας, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικοινωνοῦναι μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, καὶ μὲ τὸ μπάυλο τῆς Κωνσταντινουπόλης, ποὺ θὰ ἔπρεπε καὶ αὐτὸς πάλι μὲ τὴ σειρά του νὰ κατατοπίσει τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀπόφασή της νὰ δεχτεῖ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο¹.

Ἡ Γερουσία θὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπόφασή της νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ τὴν παρακίνησαν αἰσθήματα χριστιανικὰ καὶ φιλανθρωπίας. Ἦθελε νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὴν πολιορκοῦσαν ἀδιάκοπα καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἐνῶ ὁ λαὸς της πενοῦσε, ἢ ἀπὸ ἄλλους ἐχτροὺς της².

β. Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Γερουσίας μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἀνδρόνικο μὲ εἰδικὸ της πράχτορα ποὺ συζητοῦσε μ' αὐτὸν καὶ προφορικὰ τὶς ἀπόψεις της³.

Ἡ ὅλη αὐτὴ λοιπὸν ἡ διπλωματικὴ δραστηριότητα τῆς Γερουσίας δείχνει τὶς δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ συνεννοήσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν Ἀνδρόνικο. Μιὰ ἄλλη αἰτία γι' αὐτὸ ἦταν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Manfroni, οἱ ἀντιδράσεις ἐκεῖνου τοῦ τμήματος τῆς Γερουσίας ποὺ δὲν ἦταν σύμφωνα νὰ πάρουν οἱ Βενετσιάνοι τὴ Θεσσαλονίκη⁴. Ἀλλὰ ἡ βασικότερη αἰτία πρέπει νὰ ἦταν ἡ δυσκολία νὰ συμφωνήσουν στὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ ζητοῦσε ὁ Ἀνδρόνικος γιὰ ἀποζημίωσή του, ὅπως καὶ στὸν τρόπο ποὺ θὰ τοῦ τὸ ἔδιναν τὸ ποσὸ αὐτό, μὲ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἢ ἔσοκ⁵.

Ἀπὸ τὶς συζητήσεις αὐτὲς ὡστόσο δὲν πρέπει ν' ἀποκλείσουμε καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βενετσιάνων νὰ ἐκμεταλλετοῦν καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ἀνδρόνικου ν' ἀμυνθεῖ ἀποφασιστικὰ ἐνάντια στοὺς Τούρκους καὶ τὴ μεγάλη δυστυχία ποὺ βασάνιζε τὴν πολιτεία, μὰ καὶ τὴν ἀρρώστια του⁶. Γιὰ τοὺς οἱ Τούρκοι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν οἱ καλύτεροι φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Βενετσιάνων, γιὰ νὰ πιέζουν τὸν Ἀνδρόνικο νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 24-135, 30. Πρβλ. καὶ 139, 13-43. Πρβλ. καὶ τὶς χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις τοῦ ψηφίσματος γιὰ τὴν προσφορά τοῦ Ἀνδρόνικου: *instanter rogans* (S a t h a s, 1, 137, 11)· *cum magna instantia*, (S a t h a s, τ. 1, 134, 33· 139, 22 κ.ά.

2. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 1-2, 39-41· 136, 10-13 καὶ 22-23· 137, 4-31· 138, 8-10· 139, 27, 31· 141, 28· 142, 1-7, 29-30, 34, κ.ά.

3. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14.

4. M a n f r o n i, La marina Veneziana, σ. 7-8.

5. Ἡ τσιγκουνιά τῶν Βενετσιάνων, ὅπως καὶ ὄλων τῶν πλούσιων κρατῶν, εἶναι γνωστή. Ἀλλὰ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 144, 16-21. M a n f r o n i, La marina veneziana, σ. 10-11.

6. Γιὰ τὴν ἀρρώστια καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀνδρόνικου βλ. J. T s a r a s, La fin d'Andronic Paléologue, dernier despote de Thessalonique, «Revue des Études Sud-Est Européennes» 3 (1965) 419-432.

τους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ τὴν ἀγοράσουν, οἱ Τοῦρκοι θὰ γίνουν οἱ χειρότεροι ἐχτροὶ τους. Καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ οἱ Βενετσιάνοι δὲ θέλησαν ἢ δὲ μπόρεσαν νὰ πιστέψουν, πρὶν πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν τὴν αὐτὰπάτῃ πὼς θὰ μπορούσαν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοῦτοι θὰ τοὺς τὴν ἄφηναν. Οἱ Βενετσιάνοι δηλαδὴ δὲ θέλησαν ν' ἀναλύσουν σωστὰ τὴν ἀσταμάτητη πορεία τῶν Τούρκων στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία καὶ στὰ Βαλκάνια σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ κατάστασι τῶν χωρῶν αὐτῶν τὴν ἐποχὴ αὐτῇ, μὰ ταυτόχρονα καὶ μὲ τὶς στρατηγικὰς τοὺς ἀνάγκες. Γιαυτὸ καὶ μιὰ ἄλλη ἐντολὴ τῆς Γερουσίας μὲ τὸ ψήφισμά της ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη ἦτανε καὶ τούτη:

Μόλις πάρουν στὴν κατοχὴ τοὺς τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὀργανώσουν τὴ διοίκησίν της μὲ τὸ δικό τους τρόπο, ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους νὰ πάει στὸ σουλτάνο Μουράτ τὸ Β' νὰ τοῦ ἐξηγήσει γιατί πήραν τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο, νὰ τὸν βεβαιώσει πὼς ἂν δὲν τὴν ἐπαιρναν αὐτοί, ὁ Ἀνδρόνικος θὰ τὴν ἔδινε σὲ ἄλλο χριστιανικὸ κράτος καὶ πὼς καὶ οἱ Βενετσιάνοι ἔχουν ὅλη τὴ θέληση νὰ τοῦ δίνουν τὰ δοσίματα ποὺ τοῦ ἔδιναν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ νὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ κλείσουν μαζὶ του εἰρήνη¹.

1. «Quando autem habuissetis civitatem Salonichi, et tam si unus vestrum ivisset ad Turchum quam non, et dictus Turchus sive gentes sue molestarent civitatem predictam, volumus quod posita dicta civitate sub bona custodia, unus vestrum remaneat ad gubernationem et defensionem civitatis predictae, et alius vadat cum dictis galeis vel illa maiori parte que vobis videbitur, et vadat obviam galeis nostris Romanie et ipsas associare, ita quod cum securitate redire possint, et si ille vestrum qui ivisset ad Turchum non rediisset ad Salonichium, alter qui remanserit, mittere debeat omnes dictas galeas vel illam maiorem partem, que sibi videbitur, obviam dictis galeis Romanie sub gubernatione supracomiti de Venetiis, cum mandato quod cum associaverint dictas galeas ad locum securitatis, ad vos venire debeant.

Et quia intentionis nostre est quod unus vestrum omnino vadat ad presentiam Turchi si non habuissetis civitatem Salonichi, nec illam habere possetis causis superius declaratis, volumus in casu quo baiulus noster non ivisset, nec pacem conclusisset, quod dimissis in Nigroponte peditibus vobiscum missis cum omnibus galeis quas reperietis vos habere, debeatis ambo ire cum galeis predictis usque Gallipolim vel ad alium locum congruum et habilem et unus vestrum per concordum vel per texeram, prius habito salvo conductu dicti domini Turchorum ire debeat ad presentiam Turchi, et alter remaneat ad gubernationem galearum predictarum intra strictum et extra strictum in illis locis que erunt magis secure, et magis apta, de intelligendo vos ad invicem pro possendo levare super dictis galeis illum ex vobis qui iverit ad Turchum, et pro possendo etiam ire vel mittere dictas galeas obviam galeis nostris Romanie, reducendo etiam vobis ad memoriam quod bona advertentia habeatur ad securitatem insule nostre Nigropontis, si armata Turchi esset extra.

Tu vero qui ibis ad presentiam domini Turchi debeas, presentatis nostris literis credulitatis quas tibi fecimus, exhibere, et facta amicabilem salutationem et oblationem cum verbis perti-

Και ὁ Ἀνδρόνικος ὡστόσο, μ' ὄλη τὴ δύσκολη θέση του, δὲν ἐκμεταλλεύτηκε λιγότερο καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιθυμία τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Γιαυτὸ καὶ στὸ τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ συμφωνήσουν μαζί του καὶ ἴσως στὴ βάση ποὺ ἐπέμενε αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τις προτάσεις του.

Ἔτσι αὐτὰ λοιπὸν τὰ περιστατικά, ποὺ εἶναι μέρος ἀπὸ τὴ γενικότερη προσπάθεια τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν ὅπως-ὅπως τὴ Θεσσαλονίκη, συνδέονται βέβαια ἕμμεσα μὲ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, ὀδηγοῦν ὅμως μὲ μεγάλη πιθανότητα στὸ ἴδιο συμπέρασμα: πῶς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

IV 1. Μιὰ ἄλλη πηγὴ ἀπὸ βενετσιάνικες εἰδήσεις γιὰ τὸ πρόβλημά μας εἶναι καὶ τρεῖς κώδικες ποὺ τὰ σχετικὰ τους τμήματα τὰ μετέφρασε καὶ αὐτὰ ὁ Μέρτζιος. Οἱ κώδικες αὐτοὶ μὲ τοὺς τίτλους «Χρονικά» εἶναι ὁ Morosini, ὁ Jancaroula καὶ ὁ Veniera¹. Τὶς εἰδήσεις τους τις παίρνουν εἴτε ἀπὸ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας εἴτε ἀπὸ διηγήσεις προσώπων ποὺ ξέρουν κάτι γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἴτε ἀπὸ ἀξιωματοῦχος τῆς Δημοκρατίας εἴτε ἀπὸ τὴ γραφτὴ ἢ τὴν προφορικὴ παράδοση γενικά. Λίγες ὅμως εἶναι βιώματά

mentibus et necessariis, sicut fuerit opportunum, presentatis exeniis vobis in Venetiis consignant, et etiam exeniis vobis missis per baiulum nostrum Constantinopolis dicto Turchorum exponere, quod sicut scit inter excelsum genitorem suum et nostrum dominium vigeat bona amicitia et pax, et ob singularem dilectionem existentem inter dictum excelsum genitorem suum et nostrum dominium, de eius morte valde condolimus tamquam de bono et sincero amico nostri domini, sed sencientes excellentiam suam ad dignitatem domini loco dicti quam patris sui ascendisse singularissimam leticiam percepimus et habemus et cum sua Excellentia congaudemus tenentes firmiter quod dilectionem et benivolentiam predictam non solum conservabit, sed per tempora de bono in melius augebit ad quam conservandam et augendam nostrum dominum est dispositum et paratum exequendo effectum hujus nostri mandati cum istis et aliis verbis que necessaria et pertinentia ad materiam tibi videbuntur, prout cognoveritis, expedire». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 147, 20-148, 13).

Πρβλ. καὶ «Si vero dictus dominus Turchorum recusaret tecum ad pacem venire quia accepissemus civitatem Salonichi et vellet habere in Salonicho illam conditionem quam habebat tempore Despoti super facti salis, volumus quod procuret quod totum sal remaneat nostro dominio, et quando hoc obtinere non posse, sumus contenti quod condescendas quod dictus Turchus in dicta civitate habeat illam conditionem quam habebat tempore dicti salis, de qua conditione debeas te informare in Salonichio antequam vadas ad presentiam dicti Turchi, tenente dicto Turcho stratas apertas et aliter non». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 149, 27-34). Ἀκόμα τ. 1, 138, 9 καὶ 142, 31-32.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, (Cronaca Morosini, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 8332, τ. II) σ. 39-41· 42-44· 90-93· 96, 98. (Cronaca Zancaroula, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 9575) 41-42, 99. (Cronaca Veniera, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 7589) σ. 44.

τους. Οἱ ἄλλες εἶναι εἰδήσεις ποὺ καλύπτουν μεγάλα χρονικά διαστήματα, γιατί στὴν οὐσία οἱ κώδικες αὐτοὶ δὲν εἶναι παρά λαϊκὰ χρονικά ποὺ τὰ συνέλιζαν καταποδιαστά διάφοροι συγγραφεῖς. Ὅμως ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ πηγή τῶν εἰδήσεών τους τὴν ἀγοραπωλησία τῆς Θεσσαλονίκης τὴ βλέπουν πρῶτα μὲ τὴ φυλετικὴ περηφάνεια τῶν εὐγενῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση. Τὸ τμήμα ὥστόσο γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ χρονικογράφος σύγγραφος τὸ ἔγραψε μόνο στὸν κώδικα *Mogosini*, ὅπως πιστεύει ὁ Μέρτζιος¹.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ περιεχόμενον τῶν κωδίκων αὐτῶν δὲν ἐκφράζει μιὰν ἄμση ἱστορικὴ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἔζησαν οἱ χρονικογράφοι τους, ἡ ἀξιοπιστία τους εἶναι συνάρτηση, ἐξὸν βέβαια ἀπὸ τὴν καταγωγή καὶ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση, καὶ τῶν πηγῶν τους. Γενικὰ παρατηροῦμε πὼς καὶ οἱ τρεῖς τους συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος μὲ τὴ θέληση ὄλων τῶν Θεσσαλονικῶν ἔστειλε μὲ ἀπεσταλμένους του ἐπιστολὲς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκηση τῆς Εὐβοίας καὶ ζητοῦσε νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικὴ στὴ Δουκικὴ Αὐθεντία τῆς Βενετίας μὲ ἀντάλλαγμα ὀρισμένα κοινοτικά τῆς προνόμια καὶ νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πὼς ἡ Θεσσαλονικὴ πέρασε στὴν ἐξουσία τῆς Βενετίας μὲ ἀπόφαση τῆς Γερουσίας τῆς ἀπὸ τὶς 10 Ἰουλίου τοῦ 1423, πὼς οἱ Βενετσιάνοι, μόλις πῆραν τὴ Θεσσαλονικὴ, ἔφεραν σιτάρη γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς ποὺ πεινοῦσαν, πὼς μιλοῦν γιὰ τοὺς πύργους τῆς καὶ τὸν πληθυσμὸ τῆς².

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 43, σημ. 1 καὶ 95, σημ. 1. *Manfroni*, *La marina veneziana*, σ. 6.

2. «...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1423 περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας μὲ τὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον κατωτέρω θὰ ἴδητε» (κῶδιξ *Zancharuola*, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41).

«...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας τὸ 1423 τὴν 10ην Ἰουλίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον» (κῶδιξ *Cronaca Veniera*, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 44).

«Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ῥηθέντος ἔτους (1423)... ἀπεφασίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἀγίου Μάρκου νὰ γίνον ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις των (δηλαδὴ τῶν Θεσσαλονικῶν)...» (κῶδιξ *Mogosini*, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 40-41). Τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα ποὺ δίνουν γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ εἶναι: Ὁ *Zancharuola*: ἡ Θεσσαλονικὴ ἔχει 40 περίπου πύργους καὶ 40.000 ψυχές. Ὁ *Mogosini*: ἔχει 60 ὡς 70 πύργους ὄλογυρα καὶ 20-25.000 ψυχές. Ὁ *Cronaca Veniera*: «ἔχει 40 ὄραιστῶτους πύργους καὶ πληθυσμὸν ἐκ 40.000 ψυχῶν» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 42-44). Ὁ κώδικας *Mogosini* γιὰ μέρα ποὺ μῆχαν στὴ Θεσσαλονικὴ οἱ πρεβεδοῦροι θέλει τὶς 14 τοῦ Σεπτέμβρη, μέρα τοῦ Σταυροῦ. Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ εἶναι μάλλον συμβατικὴ, γιατί ἤθελε ἴσως ὁ χρονικογράφος νὰ συνδέσει τὸ γεγονός μὲ κάποια ἐπίσημη θρησκευτικὴ μέρα (Μέρτζιος, Μνημεῖα 43). Ὁ κώδικας *Zancharuola* ὁμως ποὺ εἶναι πιὸ κατοπινός θέλει τὶς 10 τοῦ Σεπτέμβρη, (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41), ἐνῶ ὁ *Sanuto* στὸ ἔργο του «Ἡ ζωὴ τῶν δόγηδων»

Για όλους αυτούς τους λόγους συμπεραίνουμε πώς και οι τρεις τους αντλούν από την ίδια ιστορική πηγή ή πώς ό ένας αντιγράφει τον άλλο. Αυτό το τελευταίο είναι και το πιο πιθανό, αν θυμηθούμε πώς ή σύνθεσή τους παρουσιάζει και χρονική διαφορά μεταξύ τους. Οι Βενετσιάνικοι κώδικες λοιπόν δεν προσφέρουν κανένα πρόσθετο στοιχείο στο πρόβλημά μας και γιατί ανάλογη είναι και ή αξιοπιστία τους σε σχέση μ' αυτό¹.

V. 'Από τους κώδικες μιά μόνο είδηση μπορούμε να σχετίσουμε με το πούλημα τής Θεσσαλονίκης, αλλά για να βεβαιώσει κι αυτή το γεγονός έμμεσα είναι ή ακόλουθη και τή διηγείται ο κώδικας Morosini: «Δύο περίπου μήνας μετά την κατάληψιν τής Θεσσαλονίκης υπό των Ένετων ό Ανδρόνικος μετά του καπετάνιου του και τινων όπαδων διοργάνωσαν συνωμοσίαν, ίνα εκδιώξουν τους Ένετους, εύρισκόμενοι εις συνεννόησιν μετά των πολιορκούντων Τούρκων...»². 'Η είδηση ξαφνιάζει, μα για να τή μελετήσουμε σωστά, θά ρίξουμε μιά ματιά πρώτα στα άλλα τά κείμενα: 'Ο Δούκας λέει πώς, όταν πήγαν να πάρουν οι Βενετσιάνοι τή Θεσσαλονίκη, τήν ίδια ώρα οι Θεσσαλονικιοί από τόν ένα μέρος έμπαζαν τόν Βενετσιάνο δούκα και από τόν άλλο έβγαζαν τόν δεσπότη 'Ανδρόνικο³. 'Η δεύτερη αντιπροσωπία τής Κοινότητος που πήγε στη Βενετιά τόν 'Ιούλιο του 1429, για να εκφράσει τά παράπονά της, ζήτησε από τή Γερουσία τά νοίκια για τόν παλάτι του 'Ανδρόνικου, που τόν είχε πάρει για κατοικία του ό Βενετσιάνος δούκας από τήν πρώτη στιγμή που μπήκε στη Θεσσαλονίκη, χωρίς καν να μιλήσει ή αντιπροσωπία αυτή και για τόν ίδιο τόν 'Ανδρόνικο⁴.

(Vita dei Dogi), όπου στηρίζεται στο Χρονικό Morosini θέλει τις 19 του Σεπτεμβρη (Μέρτζιος, Μνημεία, σ. 43, σημ. 1).

'Ο Manfroni (La marina veneziana, σ. 6) δέχεται πώς και ό Μαρίνος Sanuto, ό νέος, στο βίο των δόγηδων (Vita dei Dogi), όπως και σχεδόν όλοι οι άλλοι Βενετσιάνοι χρονικογράφοι για τά Χρονικά τους εκμεταλλεύτηκαν τόν ήμερολόγιο (il diario) του Antonio Morosini.

1. Μέρτζιος, Μνημεία, σ. 95, σημ. 1. Τόν κώδικα αυτόν ό Manfroni (La marina veneziana, σ. 6) τόν σχολίασε για όλες τις ειδήσεις με πολύ σεβασμό και με τόν ίδιο περίπου πνεύμα τόν μεταχειρίστηκε και ό Μέρτζιος (Μνημεία, σ. 43, σημ. 1 και σ. 95, σημ. 1).

2. Μέρτζιος, Μνημεία, 95. Manfroni, La marina veneziana, σ. 6.

3. «...άγουσι δούκαν έν Θεσσαλονίκη και εισάγουσιν αυτόν έντός και έξάγουσι τόν δεσπότην 'Ανδρόνικον» (Δούκας, έκδ. Grecu, 247, 22-23).

4. «Καθ' όν χρόνον ή ύμετέρα Αθθεντία παρέλαβεν υπό τήν κυριαρχίαν της τήν πόλιν τής Θεσσαλονίκης, οι ύμετεροι διοικηται έπήραν τόν παλάτι, που εκάθητο ό Δεσπότης και κατόπιν έπήγε και έγκατεστάθη εις αυτό ό δούξ... και από τήν εποχήν έκεινην έως σήμερα οι ύμετεροι διοικηται δέν ήθέλησαν να πληρώσουν καθόλου ένοίκιον» (Μέρτζιος, Μνημεία, σ. 84-85). Με ψήφισμά της κιόλας από τις τρεις του 'Απρίλη του 1428 ή Γερουσία είχαν έξουσιοδοτήσει τόν Παύλο Κονταρίνη, δούκα τής Θεσσαλονίκης, να ζοδέψει 50 χρυσά δουκάτα για να τόν επιδιορθώσει (Μέρτζιος, Μνημεία, σ. 84, σημ. 3).

Ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ ὅταν ἀκόμα ἦταν δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως εἶδαμε, ἔλειπε συχνὰ ἀπ' αὐτὴ, ὅπως βεβαιώνει καὶ ψήφισμα τῆς Γερουσίας¹. Ἀπὸ τῆ στιγμῆ ὅμως ποὺ τὴν πούλησε, ἔφυγε πιά ὀριστικά. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς μιλοῦν μὲ βεβαιότητα.

Ἐνα ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι πὼς ὁ Ἀνδρόνικος ἦταν ἄρρωστος. Ἐνας ἄρρωστος ἄνθρωπος ὅμως ποὺ ἔλειπε συχνὰ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκη, μὰ ἔφυγε ὀριστικά, μόλις τὴν πούλησε, πὼς θὰ κάμει συνωμοσία καὶ νὰ γίνῃ κιάλας καὶ ἄρχηγός της; Καὶ τί περισσότερο θὰ εἶχε νὰ κερδίσει αὐτός, ἂν τῆ Θεσσαλονίκη τὴν ἔπαιρναν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὄχι οἱ Βενετσιάνοι; Μήπως θὰ τοὺς τὴν πούλουσε ἢ θὰ τὸν κρατοῦσαν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι;

Γιὰ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου δὲ μιλάει κανένα ψήφισμα τῆς Γερουσίας. Ἄν ὁ Ἀνδρόνικος ὀργάνωνε, στ' ἀλήθεια, συνωμοσία ἐνάντια στοὺς Βενετσιάνους, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ τὸ μεταχειρίζοταν ἡ Γερουσία σὰν ἐπιχείρημα γιὰ ν' ἀντικρούσει τὰ παράπονα τῆς Κοινοτήτας. Μὰ οὔτε καὶ ὁ Δούκας μιλάει γιὰ συνωμοσία, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ τὴ μεταχειριστεῖ, γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν τρομοκρατία τῶν Βενετσιάνων, μὰ καὶ ἡ εἶδηση αὐτὴ δένεται ὀργανικά μὲ τὸ σχετικὸ τμήμα τῆς ἱστορίας του.

Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ κείμενα εἴτε βυζαντινὰ εἶναι εἴτε βενετσιάνικα βεβαιώνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος, μόλις πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη, ἔφυγε ἀμέσως. Οἱ εἰδήσεις ὅμως αὐτὲς γιὰ τὴν ἀρρώστια του καὶ τὴν ἀπουσία του, ἐπειδὴ μᾶς τίς δίνουν κείμενα αὐθεντικά καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀμφισβητήσουμε τὸ κύρος τους, πείθουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση μὲ συνωμοσία, ὅπως θέλει ὁ κώδικας Morosini.

Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς οἱ Θεσσαλονικιοὶ εἶχανε μιά πλούσια δημοκρατικὴ παράδοση, ποὺ γιὰ νὰ τὴν κερδίσουν, χρειάστηκε νὰ παλέψουν μὲ πείσμα καὶ φανατισμὸ αἰῶνες καὶ δὲ μπορούσαν νὰ ὑπομένουν

1. «Si vero dictus dominus Despotus non esset in Salonicho debeat comparere ad presentiam illius qui eius nomine ibi esset et sollicitetis dictam tenutam habere sicut vobis superius committimus, denotantes vobis quod intentionis nostre est quod vobiscum portetis litteram dicti domini Despoti, quam scripsit regimini nostro Nigropontis, quam a dicto regimine requirere debeat, ut illam si necesse fuerit, ostendere possitis, cujus copiam vobis dari fecimus pro nostra informatione». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 142, 11-16). Πρβλ. ἀκόμα: «...καὶ ἅμα οἱ Ἐνετοὶ τὴν παρέλαβον (δηλαδὴ τὴ Θεσσαλονίκη) ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν...» (Σ π α ν δ ο υ γ ῖ ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 97), ὅπως καὶ «Ἀνδρονίκω μὲν τὴν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν... καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιήλθεν ἐλεφαντίασιν...» (Χ α λ κ ο κ ο ν δ Ὑ λ η ς, ἔκδ. D a r k ὁ, II, 193, 3-6). «...ἔπεσε κατὰ τύχην ἡ Θεσσαλονίκη εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἐμμανουὴλ ὀνόματι Ἀνδρόνικον δεσπότην, λεπρόν (lazaroso)» (Σ π α ν δ ο υ γ ῖ ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μνημεῖα, σ. 97), κ.ά.

εύκολα τὸ δεσποτισμὸ τῶν Βενετσιάνων καὶ τὴν καθημερινὴ δυστυχία ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀδιάκοπη πολιορκία. Μὰ καὶ ἡ ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πὼς θὰ ἔκαναν τὴ Θεσσαλονικὴ μὰ δευτέρη Βενετιά, ὅπως λέει ὁ Δούκας, καὶ ἡ νέα σκληρὴ πραγματικότητα, ὅπου βρέθηκαν οἱ Θεσσαλονικιοί, μόλις μπῆκαν οἱ Βενετσιάνοι, ἐρχόταν σὲ ἄμεση ἀντίθεση καὶ μὲ τὶς ὑποσχέσεις τους καὶ μὲ τὶς ἐλπίδες τὶς δικές τους¹. Γιαυτὸ καὶ ἦταν φυσικὸ οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ ξεσηκωθοῦν ἐνάντια τους. Αὐτὸ ὅμως δὲ μπορούσε νὰ γίνῃ ἄμέσως μέσα στοὺς δυὸ πρώτους μῆνες, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ κώδικας *Mogosini*, γιατί οἱ Βενετσιάνοι, ἀπὸ τὸν πρώτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, φρόντισαν νὰ φέρουν σιτάρι καὶ ν' ἀλαφρώσουν κάπως τὴν πείνα καὶ τὴ δυστυχία τῶν Θεσσαλονικιῶν². Μέσα σὲ δυὸ μῆνες λοιπὸν δὲ μπορούσαν νὰ ὀριμάσουν οὔτε οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες οὔτε οἱ ὑποκειμενικοὶ ὄροι ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ συνωμοσία ἐνάντια στοὺς Βενετσιάνους. Μὰ καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ σύφερε νὰ ἐφαρμόσουν τὰ γνωστὰ τρομοκρατικὰ τους μέτρα ἀπὸ τὸν πρώτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, πρὶν καλὰ-καλὰ στεριώσουν τὴν κυριαρχία τους σ' αὐτὴ, δίχως σοβαρὴ αἰτία³.

Πολὴ σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ εἶδηση τοῦ Σπανδογίνου πὼς «Οἱ Ἑνετοὶ ἔστειλαν ἄμέσως διοικητὰς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαινίασαν νέον τρόπον διοικήσεως, διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι»⁴. Ἡ εἶ-

1. «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενέτικοι...συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρέψαι καὶ εὐτυχίαι τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασηματίσαι καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔσπεραν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὡσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δούκας, ἐκδ. *Greco*, 247, 17-21).

2. Ὅπως βλέπουμε στὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425, οἱ Βενετσιάνοι ἀνακούφισαν βέβαια καὶ τὴ φτωχολογία, βοήθησαν ὅμως συστηματικὰ μὲ δουλεῖα καὶ ἐπιδόματα τοὺς ξεπεσμένους εὐγενεῖς (*Μέρτζιος*, *Μνημεῖα*, σ. 49-54, κ.ά.).

3. Οἱ Βενετσιάνοι φαίνεται πὼς εἶχαν ἕναν ὀρισμένον κώδικα ποὺ καθόριζε στὰ γενικὰ πλαίσια τὸ φέρσιμό τους ἀπέναντι στὶς ἀποικίες τους, ὅπως κι ἂν τὶς εἰπαιρναν. Ὁ κώδικας αὐτὸς κατοχύρωνε φυσικὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς Βενετίας ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῶν ἀποικιῶν τους, μὲ ἑτεροδικίες, μὲ τραμπουκισμοὺς, μὲ ἐκβιασμοὺς καὶ μὲ ὅποια ἄλλα μέσα θὰ τρομοκρατοῦσαν καὶ θ' ἀνάγκαζαν τοὺς ὑπηκόους νὰ τοὺς τρέμουν καὶ νὰ τοὺς ὑποτάξουν γιὰ νὰ μὴ τοὺς δημιουργοῦν ζητήματα. Τὰ βασανιστήρια, οἱ δολοφονίες καὶ οἱ ἐξορίες ποὺ ἐφάρμοζαν στὴ Θεσσαλονίκη οἱ Βενετσιάνοι τὰ διηγείται ὁ δικτοκόφιλος Δούκας καὶ δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ κώδικα, ποὺ οἱ Βενετσιάνοι τὸν ἐφάρμοζαν παντοῦ ἀδίσταχτοι. Πρβλ. ἀκόμα: «...μεγάλα καὶ ἀφόρητα δεινὰ... καὶ διὰ τὸ γενέσθαι τὴν παναθλίαν πόλιν ἐκείνην (δηλαδὴ τὴν Θεσσαλονικὴν) ὑπὸ τὴν δουλῶσύνην Φράγγων τῶν Βενετῶν». (βλ. *S. Kugeas*, *Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts*, BZ 23 (1914-1920) 152, ἀρ. 82.

4. *Μέρτζιος*, *Μνημεῖα* σ. 97. Δίνω ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν κατοίκων τοῦ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης, ποὺ ἔκαμαν μὲ ἀναφορὰ τους στὸ δόγη τῆς Βενετίας, στὰ 1224

δηση αὐτὴ μᾶς εἰσάγει στὸ πνεῦμα τῆς Βενετσιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη, μὰ τὴν ἀληθινὴ τῆς εἰκόνα γυμνῆ τὴ δίνει ὁ Δούκας. Ὁ Δούκας λοιπὸν γράφει: «Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ῥωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν... ἤρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετία... Μετήγαγον οὖν πλείστους ὅδε κάκεισε καὶ πολλοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἔρριψαν, ἄλλους ὡς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυρίαῖς ἀσελγίαις ἐκάκουν»¹.

Δὲν εἶναι λιγότερο σημαντικὴ καὶ ἡ πληροφορία ποὺ δίνει τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 γιὰ «ἐγκαθεῖρκτους» Θεσσαλονικίους εὐγενεῖς στὴν Κρήτῃ². Μὲ ἐγγραφοῦ τῆς κιόλας ἡ Γερουσία ἐξουσιοδοτεῖ τὸ Sancto Venier νὰ προτείνει στὸ σουλτάνο Μουράτ, ἂν δέχεται, ν' ἀπολύσει ἡ Βενετία τὸν Πλατισκαλίτη καὶ τοὺς ἄλλους κρατούμενους Θεσσαλονικίους ποὺ ἔχει στὴν Κρήτῃ κι ὁ σουλτάνος ν' ἀπολύσει τὸν πρεσβευτὴ τῆς Νικόλαο Γεωργίου, ποὺ πῆγε νὰ τοῦ ζητήσῃ εἰρήνην κι αὐτὸς τὸν ἐκλείσει στὴ φυλακῆ³.

Καὶ οἱ δύο λοιπὸν αὐτὲς οἱ εἰδήσεις συμπληρώνουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ βροῦμε ποιά σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου μὲ τὰ ἀληθινὰ γεγονότα. Εἶχε τὸ σκοπὸ τῆς ὅμως ἡ διάδοσις μιᾶς τέτοιας εἰδησης. Οἱ Βενετσιάνοι μὲ ἀφορμὴ τῆ συνωμοσία ἤθελαν νὰ ἐξοντώσουν μὲ κάθε τρόπο τοὺς Τουρκόφιλους καὶ νὰ ξεριζώσουν τὸν ἀντιβενετσιανισμό.

Ὅπως βλέπουμε λοιπὸν, ὅταν τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας βεβαιῶνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πρόσφερε τὴ Θεσσαλονικίᾳ στοὺς Βενετσιάνους μὲ τὴ θέληση καὶ ὄλων τῶν Θεσσαλονικίων, δὲ ἔλενε τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ἀνδρόνικος στὴν ἀπόφασή του νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικίᾳ στοὺς Βενετσιάνους

περίπου, γιὰ τὸ δούκα τοὺς Παῦλο Κουρίνο. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὁ Κουρίνος τοὺς ὀνόμαζε «σκύλους καὶ διαβόλους». Τὸ Ἡράκλειο καὶ τὰ περίχωρά του τὰ ἐρήμωσε ἀπὸ τὶς 30 χιλιάδες κατοίκους τοὺς. Οἱ κάτοικοι τῶν προαστίων ἔφυγαν κακῶς καὶ αὐτὸς τοὺς γκρέμιζε τὰ σπίτια τοὺς. Καταλήστεψε τὰ πλοῦσια μοναστήρια καὶ τὰ περισσότερα καταστράφηκαν. Εἶχαν 200 χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ 20 χιλιάδες βόδια καὶ ἄλλα ζῶα, ἀμέτρητες κυψέλες καὶ δὲν τοὺς ἔμεινε οὔτε καλόγερος οὔτε ἐκκλησία. Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Δημοκρατίας εἶναι ληστές. Τέλος παρακαλοῦν τὸ δόγη νὰ μὴ τοὺς ξαναστείλῃ τὸν Κουρίνο γιὰ δούκα τοὺς οὔτε κανέναν ἄλλο ἀπὸ τὴ φύτρα του. (Βλ. Σ. Ξανθοῦ οὐδίδης, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθήνα 1939, σ. 21-24. Ἐδῶ ὑπάρχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναφοράς αὐτῆς). Κάπως ἀνάλογος πρέπει νὰ ἦταν ὁ «νέος τρόπος διοικήσεως ποὺ ἐνεκαινίασαν» οἱ Βενετσιάνοι πρεβεδοῦροι καὶ στὴ Θεσσαλονικίᾳ, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸ Σπανδουγίνο (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97).

1. Δούκας, ἐκδ. Grecu, 247, 27-249, 7.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45 καὶ 58, σημ. 2.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45.

δὲν εἶχε μαζί του ὄχι μόνο τὴ φτωχολογιά καὶ τὸ παπαδολόι, μὰ οὔτε καὶ τὸ περισσότερο ἴσως (πβ. τὸ Δούκα «τοὺς τῶν εὐγενῶν Ρωμαίων οἴκους») ἀρχοντολόι. Γιαυτὸ καὶ οὔτε μὲ τοὺς πρεβεδοῦρους Βενετσιάνους συναντήθηκε οὔτε κάθισε ἢ ξαναγύρισε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἔφυγε μὲ τόσο ταπεινωτικὸ τρόπο, ὅπως διηγείται ὁ Δούκας. "Ἄν ὁ Ἄνδρόνικος χάριζε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν πρῶτο καιρὸ τουλάχιστο, δὲ θὰ μεταχειρίζονταν αὐτοὶ τυραννικὸ καὶ ἀπάνθρωπο τρόπο ἀπέναντι στοὺς Θεσσαλονικιοὺς οὔτε καὶ οἱ Θεσσαλονικιοί, φυσικά, θὰ ξεσηκώνονταν ἐνάντια τους. Νὰ λοιπὸν γιατί καὶ ἡ «συνωμοσία τοῦ Ἄνδρόνικου» ἔχει σχέση μὲ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ ἡ μελέτη της δείχνει μόνο πὼς ὁ Ἄνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

VI. "Ὡστε καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἄνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους. "Ἄν ὥστόσο οἱ πηγὲς αὐτὲς διαφέρουν μεταξύ τους στὸν τρόπο ποὺ πῆρε τὴν τιμὴ της ὁ Ἄνδρόνικος, δὲν ἔχει καμιὰ σημασία, ὅπως δὲν ἔχει καμιὰ σημασία καὶ πόση ἦταν ἡ τιμὴ αὐτή. Φτάνει πὼς ὅλες τους μιλοῦν γιὰ πούλημα ἢ γιὰ κάποια οἰκονομικὴ συναλλαγὴ. Γιαυτὸ καὶ ὁ τρόπος ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους στὰ 1423 δὲ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. "Ἄλλα εἶναι τὰ προβλήματα της τῶν χρόνων αὐτῶν ποὺ περιμένουν τὴ λύση τους. Τὰ κείμενα αὐτὸ βεβαιώνουν καὶ αὐτὸ ἐπιβάλλουν.

Α' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στὸ παράρτημα αὐτὸ συγκέντρωσα ὅλα τὰ κείμενα ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, γιὰ νὰ τὰ ἔχει πρόχειρα ὁ περίεργος ἀναγνώστης.

Ι. ΠΗΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

α. Ἱστορικοὶ

1

«Ἄνδρόνικῳ μὲν τὴν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν, ἀνδρὶ οὐκ ἀγενεὶ μετὰ γὰρ Ἰωάννην τὸν βασιλέα καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιήλθεν ἐλεφαντίασιον, καὶ τὴν Θέρμην ἀπέδοτο τοῖς Οὐνετοῖς, ὡς τῆς τε πόλεως οὐκ ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐς φυλακὴν αὐτῆς, καὶ σφίσι τὰ πράγματα πονήρως ἤδη ἔχοντα, καὶ ὡς ἐδέδοκτο ἤδη αὐτοῖς ταῦτη σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῇ πόλει ἄμεινον ἔσεσθαι, ἀπέδοτο ταύτην τοῖς Οὐνετοῖς οὐ πολλοῦ τινός. Ἄνδρόνικος μέντοι ἐς Πελοπόννησον παρὰ τὸν ἀδελφὸν ἀφικόμενος τὴν τε διαίταν

εἶχεν ἐν Μαντινείᾳ τῆς Λακωνικῆς, ἐς ὃ δὴ ἐπικρατοῦντος τοῦ νοσήματος ἤδη τελῶς ἐτελεύτησε».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 193, 3-13)

2

«τὴν μέντοι Θέρμην τῆς Μακεδονίας ἀπέδοντο (οἱ Ἕλληνες) Ἐνετοῖς, ἀδύνατα εἶναι νομίζοντες σφίσι παραδοῦναι τὴν πόλιν ἐς τὸν περίοντα τότε Ἀμουράτεω».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, II, 13, 23-14, 1)

3

«Ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος, ὁ μετὰ τὸν βασιλέα Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον τρίτος υἱὸς τοῦ βασιλέως Μανουῆλ, ἦν δεσπότης Θεσσαλονικῆν ὅς καὶ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου ἐφθαρτο. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς μάχης τοῦ Μωράτ, λέγω καὶ πρὸ τῆς μάχης τῆς Πόλεως, ἀφ' οὗ ὁ Μουσταφᾶς ἐξῆλθε τῆς Λήμνου, εἶχε μάχην Θεσσαλονίκη καὶ πάντες οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Θεταλίας, Αἰτωλίας, Φθίας, Θηβῶν καὶ πέρα Ἰωαννίνας συνέβηθιν καὶ ἀπέκλειον Θεσσαλονικῆν, οἱ τοῦ Ἀβρανέξῃ υἱοὶ καὶ ὁ Τουραχάν καὶ ἕτεροι πλείστοι. Ἀγανακτήσαντες οὖν οἱ Θεσσαλονικεῖς τὴν καθεκᾶστην ἐφοδον τῶν Τούρκων καὶ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ποθέν,—ἡ γὰρ Πόλις ἔφερε τὰ κατ' αὐτῆς δεινὰ καὶ οὐχ ὑπέφερον,—ἐλίμωτον γὰρ οἱ Θεσσαλονικεῖς ἐνδεία τῶν ἀναγκαίων, στέλλουσι τινας τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς Βενετικούς μετὰ βουλῆς, τοῦ δεσπότης θέλοντος ἢ καὶ μὴ θέλοντος, τοῦ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονικῆν αὐτοῦς. Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενετικοὶ ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρῆψαι καὶ εὐτυχίαι τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασηματίσαι καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔσπερσαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετικῶν ὡσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας. Γενομένων οὖν τῶν συνθηκῶν, διὰ δέκα τριήρων ἄγουσι δοῦκαν ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐξάγουσι τὸν δεσπότην Ἀνδρόνικον. Καὶ τὸν νέον δοῦκαν εὐφημήσαντες ὑπέστρεψαν αἱ τριῆρεις ἐν Βοιωτίᾳ. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἕκτοτε πλῆθος πολέμων, λέγοντες οἱ Τούρκοι «Ἡ πόλις αὕτη ἡμετέρα ὑπάρχει εἰ γὰρ ἡμεῖς ταύτην ἀσθενοῦσαν οὐκ ἀπεδείξαμεν οὐκ ἂν εἰς ἡμᾶς ἀπέκλινεν».—Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ φρονήματι καρτερὰ μάχη ἐγένετο καὶ ὑπερίσχυον οἱ Τούρκοι ἐλίμωτον δὲ οἱ Θεσσαλονικεῖς. Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ρωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν καὶ εἰσάξωσι τοὺς Τούρκους, τοὺς δὲ Βενετικούς διώξωσιν, ἦν γὰρ καί, προλαβόν, ἡ πόλις τῶν Τούρκων, ἤρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ρωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετίᾳ. Ἡ ἄδομένη οὖν ἐπίπλαστος ἀφορμὴ, ὅτι τὰ πρὸς χρείαν εἰσι σπάνια, οἷον σῖτος, κριθαί, ὄσπρια, κρέη καὶ ἄλλο εἴ τι τρώμιον διὰ τὸ ἀραιῶσαι οὖν τὰς οἰκίας, μετοικησάτωσαν οἱ πρῶτοντες ἔνεκα τῆς στενοχωρίας ταύτης καὶ εἰς τὸ μετέπειτα Θεοῦ ἀρωγοῦντος ἐπανελεύσονται. Μετήγαγον οὖν πλείστους ὄδε κάκεισε καὶ πολλοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἔρριψαν, ἄλλους ὡς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυριάδι ἀσελγείαις ἐκάκου. Μετὰ δὲ τὸ ὑποστρέψαι τὸν Μωράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς Θράκην, ἔστειλαν οἱ Βενετικοὶ ἀποκρισιarioύς πρὸς αὐτόν, αἰτοῦντες εἰρήνην. Ὁ δὲ οὐκ ἀπόκρισιν παρέσχεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἡ μόνον οὐκ: «Ἡ πόλις αὕτη πατρικόν μου κτήμᾶ ἐστι καὶ ὁ ἐμὸς πάππος Παγιαζήτ δυνάμει χειρὶ παρὰ τῶν Ρωμαίων ταύτην ἔλαβεν. Εἰ γὰρ ἦσαν Ρωμαῖοι οἱ δυναστεύοντες, ἐμοὶ εἶχον ἂν πρόρασιν τοῦ λέγειν: Ὁ ἀδικῶν. Ὑμεῖς δὲ Λατῖνοι ὄντες καὶ ἀπὸ Ἰταλίας, τίς ἡ προσχώρησις τῶν ὄδε; Μετανάστητε, εἰ βούλεσθε: εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαι ταχῶν.—Στραφέντες οὖν ἀπαρτικοὶ ἔγραψαν τὴν ἀπόκρισιν ἐν Βενετίᾳ σὺν ταῖς τριῆρεσι τῆς γαρυδίας, ἡγουν τῆς παραφυλακῆς».

(Δούκας, ἔκδ. Grecu, 247, 6-249, 15)

4

«Οὗτος οὖν ὁ βασιλεὺς κύρ Μανουὴλ ἐγέννησεν υἱὸς τούτου καὶ θυγατέρα· πρώτην θυγατέρα τὴν***, εἶτα Κωνσταντῖνον, Ἰωάννην τὸν βασιλέα, Ἀνδρόνικον τὸν δεσπότην, θυγατέρα τὴν***, Θεόδωρον τὸν δεσπότην καὶ Πορφυρογέννητον, Μιχαὴλ τὸν ἀθηνεῖ-πουλον, Κωνσταντῖνον τὸν δευτέρου τὸν καὶ βασιλέα γενόμενον, Δημήτριον τὸν δεσπότην καὶ κύρ Θωμᾶν τὸν δεσπότην.

Ζῶν δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτῶν διεμέρισεν ἐκάστῳ τούτων τούτου τοὺς τόπους, δι' ἣν αἰτίαν μέγα | κακὸν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ προεξένησε. Πρῶτον μὲν τὸν Ἰωάννην βασιλέα εἶασε, τῷ δὲ δεσπότη κύρ Ἀνδρονίκῳ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκεν. Οὗτος δὲ βλαβεῖς ὑπὸ βαρυτάτης ἀσθενίας, ἔδοξεν αὐτῷ πωλῆσαι τὴν Θεσσαλονίκην τῇ τῶν Ἑνετῶν γερουσίᾳ διὰ χρυσοῦς χιλιάδας πενήκοντα. Εἶτα περᾶσας ἦλθεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐν χώρα λεγομένη Μαντινία καὶ μετὰ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννη τὴν διατριβὴν ἐποίει, ἔνεκεν τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας· ὕστερον δὲ μοναχὸς γεγωνὸς κατῴκησεν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ μονῇ τῇ λεγομένη τῷ Παντοκράτορος. Τῷ δὲ δεσπότη κύρ Θεοδῶρῳ τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκε· τῷ δὲ βασιλεῖ κύρ Κωνσταντῖνῳ τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέρη, λέγω Ἀρχιῆλον καὶ Μεσέμβριαν καὶ τὰ αὐτῶν τῷ δὲ δεσπότη κύρ Δημητρίῳ καὶ τῷ δεσπότη κύρ Θωμᾷ τὰ ἐναπομείναντα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ.

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 260, 14-31)

5

«Ἐν ᾧ δὴ καιρῷ μηνὶ Μαρτίῳ καὶ ὁ ἀμηνρᾶς Ἀμουράτης ἐπολιόρκει τὴν Θεσσαλονίκην, κρατουμένην ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

Καὶ ἀποστειλάς ὁ βασιλεὺς πρέσβυν τὸν πρωτοσεβαστὸν Νικόλαον τὸν Χωνιάτην καὶ Φραγκόπουλον τὸν πρωτοστράτορα πρὸς τὸν ἀμηνρᾶν, λέγων· «Οὐκ ἔξεστι μενούσης τῆς ἡμῶν φιλίας καὶ ἀγάπης πολιορκεῖν σε τὰ ἡμέτερα, ὁ δὲ ἀμηνρᾶς ἀπεκρίνατο, «Ἄληθθὸς λέγετε· εἰ ἦτο ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως, ἐγὼ οὐκ ἐπιχειρίζομαι τι εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρίζομαι, ἐγκατέλειπον ἄν. Πλὴν τοῖς πᾶσι δὴλόν ἐστι καὶ γνωστὸν ὁμοίως καὶ τῷ ἀδελφῷ μου τῷ βασιλεῖ καὶ ὑμῖν, ὅτι ἐκ πολλοῦ ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ περὶ αὐτῆς πάντα ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτήμα ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τοῖς Ἑνετίοις. Νῦν δὲ οὐκ ἔξεστιν ἄσῳ αὐτῇ ἐν μέσῳ τοῦ τόπου ἡμῶν καὶ ὑμῶν ἀρχεσθαι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 18-28)

6

«Ἐν δὲ τῷ καιρῷ ἐκεῖνον ἐπὶ ἔτους... δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, καὶ ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τὴν Θεσσαλονίκην τῇ τῶν Ἑνετῶν Γερουσίᾳ ἐμπεπαλῆκει διὰ φλωρία χιλιάδας πενήκοντα».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Βόννης, 64, 13-16)

7

«...διαίρεθεις τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς ἐπτὰ μέρη ἔπεσε κατὰ τύχην ἢ Θεσσαλονικὴ εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὀνόματι Ἀνδρόνικον δεσπότην, λεπρόν (Iazaros), ὅστις βλέπων τὴν μεταξύ τῶν ἀδελφῶν ἐπικρατοῦσαν ἀσυμφωνίαν, ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλίσθῃ καὶ ἔκαμε μίαν σύμβασιν μὲ τὴν Αἰθνητίαν τῆς Βενετίας, ὑποσχεθεὶς νὰ δώσῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ἂν αὐτοὶ τῷ παρεχόμενον, ἵνα καρπῶται, ἐφόσον ζῆ, τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso καὶ ἅμα

οἱ Ἐνετοὶ τὴν παρέλαβον, ὁ Ἄνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν διὰ Βενετίαν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπεβίωσεν. Οἱ Ἐνετοὶ ἔστειλαν ἀμέσως διοικητὰς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαινίασαν νέον τρόπον διοικήσεως διάφορον ἀπὸ ἐκείνου, ποὺ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σουλτάν Μουράτ καὶ λαβὼν πρόσκλησιν παρὰ τινων προκρίτων, ἤλθεν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς μεγίστης καὶ περιφημοτάτης πόλεως μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ ζητήσῃ τὸν φόρον ὑποτελείας, ποὺ ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ Ἄνδρόνικος Παλαιολόγος, ἐνθ' ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς εἰς τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν ποὺ ἦσαν ἐκεῖ δὲν ἔλαβε τίποτε καὶ μετὰ ὀλιγόμηνον πολιορκίαν τὴν ἐξεπόρθησεν. Καὶ τοὺς μὲν διοικητὰς καὶ στρατιώτας τῆς Ἐνετικῆς Γερουσίας κατετεμάχησεν. Ἀπὸ δὲ τοὺς κατοίκους μερικοὺς μὲν παρέλαβεν μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὀμήρους εἰς Ἀδριανούπολιν, τοὺς δὲ ἄλλους ἀφῆκεν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα καρπῶνται τὰ υπάρχοντά των, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τῷ καταβάλλουν τὸ 'χαράτσι', ἥτοι τὴν συνηθισμένην ἀγγραεῖαν...».

(Θεοδ. Σπαντουῆς ἢ Σπανδογίνος, ἔκδ. Κ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 97)

β. Χρονικογράφοι

1

«Πῶς δ' ἐν χερσὶ τῶν Ἐνετῶν ἦν ἡ Θεσσαλονίκη,/τοῦ Ἄνδρόνικου πόλης εἰς ἐδοῦλα-
σε καὶ ταύτην/ὅς κύριος τῆς πόλεως καὶ ἀρχηγὸς ὑπάρχων,/οἱ Ἐνετοὶ βουλόμενοι ἐνεκεν
ἐμπορίας/πόλεων τὴν περιφανῆ ταύτην τὴν πόλιν ἔχειν,/πεντήκοντα παρέχουσι χρυσίου
χιλιάδας,/καὶ πρίανται γὰρ ἐξ αὐτοῦ τῶν Θεταλῶν τὸ ἄστυ,/καὶ κύριοι ἐγένονο, καὶ ἀρχηγοὶ
ὑστέρως/αὐτὸς δ' εἰς Ὅρος Ἄγιον τὸν Ἄθω ἀφικνεῖται,/καὶ μοναχὸς ἐγένετο, τὰ μέλανα
φορέσας».

(Ἰεράξ, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359)

2

«(α) Ἐτερον ἀφιερωτικὸν πρόσταγμα τοῦ αἰοιδίμου Ἀλέξiou Ἀγγέλου τοῦ Καίσαρος.
Δωρεὰ τοῦ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονικῆς μονυδρίου τοῦ τιμωμένου εἰς ὄνομα τῆς ἁγίας μεγα-
λομάρτυρος Φωτίδος μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ λοιπὰ εἰς τὴν σεβασμίαν καὶ βασιλικὴν
μονὴν καὶ πατριαρχικὴν τὴν ἐπικεκλημένην Νέαν μονὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεο-
τόκου· ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδ. ιγ'.

Σημ. Ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελος ὁ Καίσαρ (τὸ ὄνομα ἐστὶ πρασίνου χρώματος) ἦν δὲ ὁ Καίσαρ οὗτος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου βασιλέως Ῥωμαίων, ὃς ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ αὐγῆ ἢ ιθ' (=1418 ἢ 1419) ἔτους· εἶτα οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος καὶ ἠχμαλιώσθη ἡ πόλις τῶν Τούρκων ὑπὸ ὁμοίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνωθεν Θεοδώρου δεσπότη τῆς Θεσσαλονικῆς ἔγινεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἄνδρόνικος καὶ ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Βενετζάνους καὶ ἐκ τούτων ἔλαβον αὐτὴν οἱ Τούρκοι.

Ἄβασιμον παντελῶς τὸ ἀνωτέρω σημεῖωμα· Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 1425 ἀποθανὼν τὴν 21ην Ἰουλίου, οὐχὶ δὲ τῷ 1418 ἢ 1419 ὡς ἀναφέρει τὸ σημεῖωμα· ἄλλως τε, ἂν πράγματι ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελος ὁ Καίσαρ ἦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἢ ιγ' ἰνδικτιῶν ἢ ἐν τῷ ἀφιερωτικῷ σημειουμένῃ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1420».

(Σ. Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, «Ἑλληνικά» 2, 1929, 379)

3

«Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου στέλλει ὁ κύριος Μανουὴλ ὁ βασιλεὺς εἰς Θεσσαλονικὴν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὑστατον, Ἀνδρόνικον τὸν λωβόν. Καὶ αὐτὸς ὁ λωβὸς πωλεῖ τὴν Θεσσαλονικὴν τῶν Βενετικῶν φλωρία) Βενετικά κ, καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν».

(Chronicon Breve, de Graecorum imperatorum, ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano 162, edidit Raymundus-J. Loenertz O.P., ΕΕΒΣ 28, 1958, 211:21)

4

«Ἐβασίλευε δὲ ὁ Σουλτάν Μουράτης εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰωάννης εἰς τὴν Πόλιν. εἶχαν δὲ ἀγάπην καὶ φιλίαν· ὁμοῦ ἐβουλήθη αὐτὸς ὁ Σουλτάν Μουράτης νὰ ὑπάγῃ νὰ πολεμήσῃ τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὡς τὸ ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐμήνυσαν, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον εἰς τὴν ἀγάπην ὅπου ἔχομεν, νὰ ὑπάγῃς νὰ πολεμήσῃς τὴν Θεσσαλονικὴν. Αὐτὸς ἀπεκρίθη καὶ τοῦ εἶπεν, ὅτι ἂν ἦτον ἐδική σου, δὲν ἐπῆγενα νὰ τὴν πολεμήσω, ἐπειδὴ καὶ εἴμασταν ἡγαπημένοι. ἀμὴ διὰ νὰ εἶναι τῶν Βενετικῶν, διὰ τοῦτο ὑπάγω, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, νὰ τὴν πάρω. Ἄλλ' ἀκούσετε πῶς τὴν ἐπῆραν οἱ Βενετικοί. Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, εἶχεν υἱοὺς ἐξ Ἰωάννην, Κωνσταντῖνον, Θεόδωρον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον, καὶ Θωμᾶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐμοίρασε Κάστρη, καὶ Χώρας πολλὰς διὰ νὰ τρέφονται ἀπ' αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ὀρίζουν. Τοῦ δὲ Ἀνδρονίκου ἔδωσε τὴν Θεσσαλονικὴν, καὶ τοῦτος ὁ Ἀνδρόνικος ἠσθένησε, καὶ ἐγίνε λωβός. Ὡς εἶδε τὴν καταδίκην ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἐσυμβουλεύθη τοὺς νέους τοῦ φίλους, τί νὰ κάμῃ; αὐτοὶ δὲ τοῦ εἶπαν, νὰ τὴν πουλήσῃ, διὰ τὸ νὰ τοῦ τὴν ἄφῃκεν ὁ πατέρας αὐτοῦ νὰ τὴν ἔχῃ κληρονομίαν, ὡσὰν ἄφῃκε καὶ ἄλλους τόπους τῶν ἄλλοθῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ ὡσὰν τὴν πουλήσῃ, νὰ πάρῃ τὰ φλωρία νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος μέσα εἰς ἓνα Μοναστήριον. Ἐτῆς ἐτελείωσε τὸ ἔργον, καὶ ἐπούλησε αὐτὴν τὴν περιφίμμον καὶ λαμπρὰν Πόλιν Θεσσαλονικὴν τῶν Βενετικῶν διὰ φλωρία χιλιάδας πενήντα. Ὡσὰν τὰ ἐπῆρεν, ἐγάλασε μερικά κακὴν κακῶς μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐπίλοιπα ἐπῆρεν ὅπου τοῦ ἀπέμειναν, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ Βατοπέδι, καὶ ἐγίνῃ Καλόγερος, καὶ μετωνομάσθη Ἀντώνιος Μοναχός».

(Δωροθέου Μονεμβασίας, Βιβλίον Ἱστορικόν, Βενετία 1818, σ. 490. Πβ. καὶ σ. 402-409)

5

«Βασιλέων δὲ ὁ ῥηθεις Μουράτης καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένων, καὶ ὄν ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ βουληθείς στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονικῆς, καὶ ἀξιοθεις παρὰ τοὺς βασιλέως τοῦτου Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου παύσασθαι τοῦ κατὰ τῆς Θεσσαλονικῆς πολέμου, ἀπεκρίθη ὅτι εἰ μὲν ὑπῆρχεν, ὃ φίλε, τῆς βασιλείας σου νῦν ὑποτεταγμένη, οὐκ ἂν ἐπορεύθην· ἐπεὶ δὲ ἔστι τῶν Βενετικῶν, πορευόμεαι κατ' αὐτῆς, ὅπως, ἦν θεὸς θέλῃ, πορθήσω καὶ δουλώσωμαι ταύτην. ὑπῆρχε δ' αὕτη ἡ Θεσσαλονικὴ πρό καιροῦ τῶν Βενετικῶν, ὡς ταύτην ἀπεμολήσαντος Ἀνδρονίκου τοῦ υἱοῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὃς ἔσχεν υἱοὺς ἐξ Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, πᾶσι δὲ ἔδωκε τόπους εἰς διατροφὴν ὅθεν καὶ τῷ δυστυχεῖ Ἀνδρονίκῳ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὃς πεσὼν τῷ πάθει τῆς ἐλευθραντιάσεως ἐπώλησεν αὐτὴν τὴν περιφανῆ Θεσσαλονικὴν διὰ χιλιάδας χρυσίων πενήτηντα, ἐξ ὧν τὰ μὲν τοῖς κόλαξιν ἐδωρήσατο τοῖς μετ' αὐτοῦ, τὰ δὲ μείναντα λαβὼν ἀπῆλθεν ἐν τινι μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου ὄρους, καὶ ἐκεῖ τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν».

(Ἱστορία πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκδ. Βόννης, σ. 6, 12-7,6)

6

«Βυσιλεύων γάρ ὁ σουλτάν Μουράτης ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει φιλικῶς διέκειτο μετὰ τοῦ βασιλέως· ὄθεν καὶ βουλευθεὶς στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονίκης τοῦ πολιορκῆσαι αὐτὴν διεμνήνυστο αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ὡς οὐκ ἔστι δίκαιον, μενουσῆς τῆς φιλίας ἡμῶν, στρατεῦσθαι, κατὰ Θεσσαλονίκης· καὶ ἀπηλογήσατο ὅτι, εἰ μὲν σὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπορευοῦμην κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ἔστι τῶν Βενετικῶν καὶ διὰ τούτου πορευομαι, κἂν θεοῦ θέλοντος λαβεῖν αὐτήν. Πρὸ καιροῦ γάρ ὑπήρχε τῶν Φραγκῶν, πωλήσας αὐτὴν ὁ Ἀνδρόνικος ὁ υἱὸς Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου.

Ἔσχε γάρ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς υἱὸς ἐξ Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θεωμάν/, ἔδωκε δὲ αὐτοῖς ἅπαντας τόπους εἰς διατροφήν· δέδωκε δὲ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν Θεσσαλονίκην· οὗτος οὖν ὁ Ἀνδρόνικος περιέπεσον ἐν τῷ πάθει τῆς ἐλεφαντιώσεως, ἐβουλεύσατο γάρ μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν αὐτοῦ ὅπως πωλήσῃ αὐτήν, εἰπόντων αὐτῷ, ὡς ὁ πατήρ σου ταύτην τὴν πόλιν δέδωκε σοι κληρονομίαν ὡς καὶ τοῖς ἄλλοις σοῖς ἀδελφοῖς, πώλησον οὖν αὐτήν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία πορευθῆτι ἐν μοναστηρίῳ. Ἐποίησεν οὖν οὕτως καὶ ἐπώλησεν αὐτὴν τοῖς Βενετικῶς διὰ φλωρία χιλιάδας πεντήκοντα ταύτην τὴν περίφημον καὶ λαμπρὰν πόλιν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία τὰ μὲν ἔφθειρε κακῆν κακῶς, τὰ δὲ ἐχαρίσατο τοῖς δαιτυμόσιν αὐτοῦ, καὶ τὰ καταλειφθέντα ἄρας ἀπήληθεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει εἰς ἓν τῶν ἐκεῖσε μοναστηρίων, καὶ ἐτελεύτησε».

(Ἀωνύμου, Σύνοψις Χρονική, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Παρίσι 1894, τ. 7, σ. 560, 5-24. Πρβλ. καὶ Spyg. Lambros, *Echtesis Chronica and Chronicon Athenarum*, London 1905, σ. 4-5).

7

«...Καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, ὅπου τοῦ ἔδωσανε διὰ ἀδελφομεράδι τὴν Σαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἔπεσε εἰς ἐἰρωστίαν ἀγιάτρευτη, λέπρα, καὶ δὲν εἶχε τί κάμη καὶ ἐπώλησε τὴν ἀφεντία του τὴν Σαλονίκη τῶν Βενετζάνω διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία καὶ τὴν ἐπαράδωσε. Καὶ αὐτὸς ἐδιάβη εἰς τὸν Μορέα, εἰς τὸν ἀδελφὸ τοῦ τὸν κύρ Δημήτριον, ὅπου ὄριζε τὸν Μορέα, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ κάστρο τὴν Μαντίνεια, κοντὰ εἰς τὴν Μάνη. Καὶ ἐκεῖ ἀπόθανε... Ἀκόμη λέγουσι ὁ ἄνωθες Ἀνδρόνικος, ὅπου ὄριζε τὴν Σαλονίκη, ὄριζε καὶ τὸ κάστρο τοῦ Τριβίζο, ὅπου ἔναι κοντὰ εἰς τὴν Βενετία. Καὶ λέγουσιν ὅτι, πηγαίνοντας ἐκεῖ, ἀπόθανε... Καὶ ἐπούλησε ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τὴν Σαλονίκη τῶν Βενετζάνω διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία, διατὶ δὲν ἠπόρειε νὰ τῆνε κρατῆ. Καί, περάσσοντας ὀλίγος καιρὸς, ἐδιάβη ὁ σουλτάν Μουράτης καὶ τὴν ἐπῆρε μὲ πόλεμον. Τὴν ὁποῖαν τὴν ἐπῆρε μὲ δημηγερσία καὶ ἔκοψε ἐκείνο, ὅπου ἀντιστέκανε εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ οἱ γιανιτζάροι τὴν ἐδιαγουμίσανε καὶ πολλὴ σκλαβίαν ἔκαμε· καὶ τοὺς ἐπούλούσανε εἰς τίς χώρες. Καὶ οἱ Βενετζάνοι, ὅπου τὴν ὄριζανε καὶ τὴν ἐφυλάγανε, εἶχανε καράβια καὶ ἄλλα πλεούμενα εἰς τὸν λιμνῶνα καὶ ἐμπήκανε καὶ ἐφύγανε. Καὶ ὁ σουλτάν Μουράτης ἤφερε Τούρκους, καὶ ξένους χριστιανοὺς καὶ ἐγέμισε τὴν χώρα, ὅπου ἔκοψε πολλοὺς καὶ ἐσκλάβωσε».

(Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων, ἔκδ. Γ. Ζώρα, Ἀθήναι 1958, σ. 53, 25-36 καὶ 60, 29-38)

8

«Λοιπὸν ὁ ἕνας ἐξ αὐτοῦς τοὺς ἀδελφούς ὁ κύρης Ἀνδρόνικος ἔλαβε τὴν Θεσσαλονίκην ὡς ἐγράψαμε καὶ ἔκαμε ἐκεῖ καιρὸν ἱκανὸν καὶ ἀσθένειαν ἀσθένειαν φοβερὰν ἦγον ἐλοβίασεν ὅλον του τὸ κορμί. Καὶ ὡς εἶδε ταύτην τὴν καταδικὴν ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἔκαμε πολλὰς ἰατρείας διὰ δοκιμασιῶν ἰατρῶν, ἀμὴ δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τοῦ κάμουν καμίαν

θεραπείαν, οὐδὲ ἰατρίαν μόνον εἰς τὸ χειρότερον ἐπήγε. Καὶ ὡς ἐβλεπε τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὅπου αὐξάνει, ἐδιελογίζετο τί νὰ κάμῃ καὶ ποῦ νὰ ὑπάγῃ, καὶ εἰς τί τόπον νὰ περάσῃ τὴν ζωὴν του ὅτι τὸ εἶχεν ὡς μεγάλην ἐντροπὴν νὰ φαίνεται εἰς τὸν λαόν του μετ' αὐτοῦ τὸ ἀσθενήματος. Διαλογιζομένου δὲ αὐτοῦ περὶ τούτου ἐβαλεν εἰς τὸν ἐαυτὸν του λογισμὸν Θεοῦ σοφίας, ὅτι νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βατοπεδίου νὰ γένῃ καλόγηρος. Καὶ ἐρώτησε καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ καὶ οὕτως τὸν ἐσυμβούλευσαν. Καὶ ὡς ἀπέφηνε τοῦτο ἐσυμβουλευθῆ τί νὰ γένῃ εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Ποίον νὰ ἀφήσῃ αὐθέντην εἰς αὐτὴν καὶ πῶς νὰ γένῃ.

Καὶ ἔσοντας νὰ ἔχουν οἱ Βενέτικοι κονσούλους εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν Θεσσαλονικίην καὶ εἰς ἄλλα κάστρη μεγάλη τῆς βασιλείας. Καὶ ὡς ἔμαθεν ὁ κόνσουλός τῆς Θεσσαλονικίης περὶ τοῦ αὐθεντός αὐτοῦ τοῦ Ἄνδρονίκου, ὅτι θέλει νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ νὰ ἀφήσῃ αὐθέντην εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, ἔδραμε μὲ δῶρα μεγάλα καὶ χαρίσματα εἰς τοὺς δουλειτάδες αὐτοῦ τοῦ αὐθεντός κυροῦ Ἄνδρονίκου, ὅπως νὰ κάμουν τρόπον εἰς αὐτὸν τὸν αὐθέντην αὐτῶν, ἔαν θέλει νὰ τοῦ πουλήσῃ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικίην μετ' ἀπάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Καὶ ἀκούσαντα αὐτοὶ ἔτοῦτο τὸ ἔκαμαν ἀναφορὰν αὐτοῦ τοῦ αὐθεντός κυροῦ Ἄνδρονίκου. Καὶ ὡς τὸ ἤκουσεν ἐχάρη χαρὰν μεγάλην σφόδραν. Καὶ τῆς ὥρας ἐκραξε τὸν κόνσουλόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀρχοντας τῆς Βενετίας τζινδιλόμος τὸ νομῶν τοῦ μισερ τζιουάν παδουβέρης καὶ ὠμίλησε μετ' αὐτοῦ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν Θεσσαλονικίην μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ πᾶσαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, ὅπου εἶχεν εἰς αὐτὴν, νὰ τοῦ δώσῃ φλωρία χιλιάδες πενήντα. Καὶ ὡς ἔσθησαν τὴν συμφωνίαν, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν ὁ αὐτὸς κόνσουλός ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίην κουριέρη, ἦγουν οὐλάκη μὲ γραφὰς εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Βενετίας. Καὶ ἐπήγεν εἰς τὸ Ραοῦζι καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπέρασαν μὲ βάρκα εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἀνέβη εἰς τὸ παλάτι καὶ ἔδωκεν τὰς γραφὰς τοῦ κονσούλου εἰς τὴν Αὐθεντίαν καθὼς ἦσαν βουλευμένως. Καὶ κονσιλίον γενομένου δηλονότι συμβουλῆς ἄνοιξαν αὐτάς. Καὶ ὡς ἀνάγνωσαν τὰς γραφὰς παρευθὺς ἐμέτηρσαν τὰς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία καὶ τὰς ἔβαλαν εἰς ἓν πογγίκα καὶ τὰ ἐβούλωσαν καὶ τὰ ἔδωσαν αὐτὸν τοῦτο κουριέρη ἦγουν τοῦ οὐλάκη καὶ ἐγύρισε καὶ ἐπήγεν εἰς τὴν Θεσσαλονικίην εἰς τὸν κόνσουλόν καὶ ἐπαρέδωκε τὰ φλωρία μὲ τὰς γραφὰς ὅπου ἐβάστα. Καὶ τῆς ὥρας ἔδραμεν ὁ αὐτὸς κόνσουλός εἰς τὸν αὐτὸν αὐθέντην τὸν Ἄνδρόνικόν καὶ τοῦ ἔδωκεν ταῖς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία ἐμπροσθεν τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ τῶν πρώτων τῆς αὐτῆς Θεσσαλονικίης. Καὶ οὕτως τοῦ ἔδωκεν χρυσόβουλον ὅτι οἱ Βενέτικοι νὰ εἶναι αὐθένται καὶ δεσπότης ἀντὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονικίην καὶ εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν αὐτῆς καὶ οὐδένας νὰ εὐρεθῆ ἐναντίος τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ εἰς ποινήν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἦγουν νὰ τὸν ἐκρεμάσουν ὅποιος ἐναντιωθεῖ καὶ τὰ ροῦχα του νὰ εἶναι αὐθεντικά. Καὶ ὡς ἔλαβεν ὁ κόνσουλός τὸ κάστρον ἐκάθησεν αὐθέντης εἰς αὐτὸ καὶ ἐπροσκύνησαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοὶ ὀλιου τοῦ τόπου τῆς Θεσσαλονικίης. Καὶ ἦλθαν καὶ φυλάκτορες πολλοὶ νὰ φυλάξουν τὸ κάστρον. Ὁ δὲ αὐθέντης αὐτός ὁ κύριος Ἄνδρόνικος ὅπου ἐλοβίασεν ὑπήγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βατοπεδίου, ἔχων αὐτὰ τὰ φλωρία καὶ ἄλλα πολυτίμα πράγματα βασιλικά καὶ ἔβινη καλόγηρος μετωνομασθεῖς Ἀντώνιος. Γενομένης δὲ τῆς ἀνοθε συμφωνίας καὶ λαθόντες οἱ Βενέτικοι τὴν Θεσσαλονικίην ἔμαθεν τοῦτο ὁ σουλτάν Μουράτης, ὅπου αὐθέντευε τὴν Ἄδριανούπολιν καὶ ἐκαθέζετο ἐκεῖ. Ἄρχισε δὲ παρ' εὐθὺς καὶ ἠτοιμαζε φουσατά πολλὰ καβαλιῶν καὶ πεζῶν, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονικίην. Καὶ ὡς ἔμαθεν τοῦτο ὁ βασιλεὺς κύρης Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν οὐλάκη εἰς τὴν Ἄδριανούπολιν, εἰς αὐτὸν τὸν σουλτάν Μουράτη καὶ γραφὴ λέγοντας οὕτως. Πολυχρομένη σουλτάν Μουράτη, αὐθέντη τῆς Ἄνδριανουπόλεως, χαιρετῶ σε ὡς φίλον ἡγαπημένον. Ὁ πατέρας μου ἔκαμεν ἀγάπην μὲ τὴν αὐθεντίαν σου καὶ ἔκαμες ὄρκον ὡς τε ζωῆς ποτὲ νὰ μὴ δὲν κινήσῃ μάχη κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, οὔτε τὴν Πόλιν νὰ πολεμίσης, οὔτε ἄλλον τόπον τῆς βασιλείας ἡμῶν. Ἄμῃ τοῦτο ὅπου θέλεις νὰ ὑπάγῃς νὰ

πολεμῆσης τὴν Θεσσαλονικὴν, φαίνεται μου ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον οὐδὲ τὸ κάμνης καλὰ νὰ μὴν δὲν στέκεις εἰς τὸν λόγον σου καὶ εἰς τὸν ὄρκον σου ὡς ἀθθέντης.

Καὶ ὡς ἔλαβεν ταύτην τὴν γραφὴν ὁ σουλτάνος ἐγέλασε καὶ τῆς ὥρας ἔγραψε καὶ τοῦ ἀπεκρίθη τοιοῦτοτρόπως.

Εἰς τὸν φίλον μας τὸν βασιλέαν τῆς Πόλης χαιρετήματα. Τὴν γραφὴν σου εἶδα καὶ δὲν γράφεις τὸν δικαιοσύνην ὡς βασιλεὺς. Ἐγὼ τὸν ὄρκον ὅπου ἔκαμα τοῦ πατρός σου τὸν κρατὸ καὶ ἀπ' αὐτὸν δὲν ἐβγαίνω, νὰ μὴ δὲν ἔχω βάρος ἀπὸ τὸν Θεόν, εἰς ἐκεῖνον τὸν κόσμον. Ἄμῃ ἡ Θεσσαλονίκη ἐδική σου δὲν ἔναι, τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦ Ἀνδρόνικου ἦτον καὶ ἐκεῖνος τὴν ἐπώλησεν τὸν Φραγκῶν, τῶν Βενετικῶν καὶ τὴν ὀρίζουν τώρα αὐτοὶ οἱ Φράγκοι καὶ λέγεται αὐτὸ τὸ κάστρο τῶν Φραγκῶν καὶ οὐχὶ τῶν Ρωμαίων καὶ ὑπηγαίνω νὰ τὸ πολεμήσω, ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ τὸ ἐπάρω. Ὡς δὲ εἶδε ὁ βασιλεὺς τὴν ἀπόκριση τοῦ σουλτάνου, πλέον λόγον δὲν εἶπε, μόνον ἐσιώπησε».

(Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονικῆς τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας, Εἰσαγωγή, κείμενο, σχόλια Ν. Κοσμᾶ, Ἀθήνα 1975, σ. 19-20)

II. ΠΗΓΕΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΕΣ*

α. Ψηφίσματα τῆς Γερουσίας

1

«Ἴδου τώρα τὰ ψηφίσματα¹ τῆς ἐνετικῆς γερουσίας κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν: (Senato Secreta, Registro VIII φύλλον 110 tergo). 1423 Ἰουλίου 7². ἡ ἡμετέρα ἐν Εὐβοίᾳ διοικήσεως δι' ἐπιστολῶν³, ἀποσταλεῖσθον ἡμῖν διὰ μέσου ἀγγελιαφόρων, ἐπιβαινόντων ἐνὸς ἐξωπλισμένου τρεχαντηρίου, καθιστᾶ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ἐπισηφελεστάτην κατάστασιν τῆς πόλεως Θεσσαλονικῆς, πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης προέτεινε δι' ἐπιστολῆς, διαβιβασθείσης παρ' εἰδικοῦ πρεσβευτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐν Εὐβοίᾳ διοίκησιν ἐξ ὀνόματός του καὶ ἐξ ὀνόματος σύμπαντος ἐκείνου τοῦ λαοῦ νὰ παραδώσῃ τὴν εἰρημένην πόλιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας, ἥτις νὰ τὴν παραλάβῃ ἐν ὀνόματι τῆς ἡμετέρας Αὐθεντίας, καὶ δὲν ζητοῦν τίποτε ἄλλο εἰμὶ ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη⁴ δέον νὰ διοικηθῇ συμφώνως μὲ τὰ καθιερωμένα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ οἱ Ἕλληνες νὰ διατηρήσουν τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐξουσίας των καὶ τέλος νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ ἀναχωρήσουν κατὰ τὴν καλὴν των ἀρέσκειαν¹ καὶ λαμβάνοντες ἡμεῖς ὑπ' ὄψει ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ἅτινα δέον νὰ σταθμισθοῦν, καὶ πρὸ παντός ὅτι δὲν θὰ ἀφέλει τὴν ἡμετέραν ἐπικράτειαν, ἂν περιήρχετο ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων ἢ ἄλλου

* Ὅλες οἱ σημειώσεις ποῦ ἀκολουθοῦν εἶναι τοῦ Μέρτζιου.

1. Ἐλάχιστα ἐκ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Θεσσαλονικὴν δημοσιεύσαν ὁ Σάθας εἰς τὰ Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ψηφίσματα διέφυγον τὴν προσοχὴν του, ὡς ἡδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν κατὰ τὴν πρόσφατον ἔρευνάν μας.

2. Δημοσιεύεται περαιτέρω ἐν φωτοτυπία ὑπὸ σημείωσιν Α.

3. Ἀπὸ τὴν εἰσήγησιν τῶν συμβούλων τοῦ Δόγη μανθάνομεν ὅτι (τὰ) ἐξ Εὐβοίας γράμματα ἔφερον χρονολογίαν 2 Ἰουνίου 1423.

4. Ἴδου πῶς ἔχει τὸ κείμενον τοῦ φωτοτυπημένου τούτου ἐγγράφου: «che quella terra debia esser reta secondo le suo uxanze e costumi statuiti et che i griexi sia mantegnudi in le suo raxon e jurisdiction e che isiano liberi de poder star o partirse ad ogni suo bon piaxe».

ἔθνους γειτονικοῦ ἡμῶν, ληφθῆτω ἀπόφασις, ἵνα εἰς τὴν ῥηθεῖσαν ἡμετέραν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας ἀπαντήσωμεν ὅτι ἐμάθομεν ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τὰ καθέκαστα, ὡς καὶ ὅσα προφορικῶς μᾶς ἀνεκοίωσεν ὁ ἐξ Εὐβοίας ἀπεσταλμένος πιστὸς ὑπήκοος Ἄνδρέας Ναυπλιώτης καὶ ὅτι ἡ ἡμετέρα Αἰθηνία μόνον διὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι ἵνα ἐκ φιλοδοξίας ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν της—διότι εἶναι πασίγνωστον ὅτι παντοτερὴ ἐπιθυμία μας ἦτο καὶ εἶναι ἡ σωτηρία τῶν μερῶν ἐκείνων εἰς κάθειρ δυνάμενον νὰ διατηρηθῆ—ἀπεφάσισεν ὅπως δώσῃ ἐντολὴν εἰς διαφόρους γαλέρας καὶ εἰς τμήμα τοῦ στρατοῦ μας νὰ μετακινήθωσιν πρὸς τὴν εἰρημένην πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ λάβωσιν ὑπὸ τὴν κατοχὴν των τὸν τόπον ἐκεῖνον συμφώνως μὲ τὴν θέλησιν, τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ Δεσπότη, ὡς καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς ἀνακούφισίν του. Καὶ ἵνα γίνῃ ἀμέσως ἐκτελεστὴ ἡ ἀπόφασίς μας, νὰ διαταχθῆ τὸ ἐξωπλισμένον τρεχαντήρι νὰ ἀποπλεύσῃ πάραντα καὶ χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως χρονοτριβὴν διὰ τὴν Εὐβοίαν, ἀφοῦ παραλάβῃ τὰς διαταγὰς μας πρὸς τὴν ἐκεῖ διοίκησιν, ἔτι δὲ τὰς γραπτὰς μας ὁδηγίας διὰ τὸν ναύαρχον, ὡς καὶ ἔγγραφον μας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινούλει βάλων, ὅπως δέον νὰ ἀποσταλῆ ἀμέσως ἅμα τῷ κατάπλῳ τοῦ τρεχαντηρίου εἰς Εὐβοίαν δι' ἄλλου πλοιαρίου καὶ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ'.

Ἰδοὺ ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βάλων ἐπιστολῆς, συντεταγμένης εἰς τὴν λατινικὴν.

...νὰ παρουσιασθῆ ἀμέσως ἐνώπιον τοῦ γαληνοτάτου Αὐτοκράτορος καὶ νὰ τῷ ἀνακοινώσῃ ὅτι ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ τὴν πόλιν καί, μὴ θέλων νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἔγραψεν εἰς τὴν ἡμετέραν διοίκησιν Εὐβοίας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν παραδώσῃ εἰς ἡμᾶς καὶ ὅτι ἡμεῖς, φρονοῦντες ὅτι κάμνομεν μίαν καλὴν πράξιν, τὴν ἀποδεχόμεθα εὐχαρίστως...'

Ἐπὲρ τῆς ἀνω προτάσεως ἐψηφίσαν 99 καταφατικῶς, 45 ἀρνητικῶς καὶ 11 μὴ εἰλικρινῶς¹. Καὶ ἐνεκρίθη.

Πρὶν ἢ λάβῃ τὴν εἰρημένην ἀπόφασιν ἡ Γερουσία, εἶχε διὰ ψηφίσματος τῆς 2ας Ἰουλίου 1423 (Deliberazioni Miste, Reg. 54 φύλλον 127) καλέσει πρὸς γνομοδότησιν τὸν εὐγενῆ Albanum Baduagium, ὅστις ὄν πλήρως ἐν γνώσει τῆς ἐν Θεσσαλονικίᾳ καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ ἐπακριβῶς τὴν Γερουσίαν'.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλους τέσσαρας εὐγενεῖς ἐκάλεσεν ἡ Γερουσία πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, ἦτοι τὸν Πέτρον Στένον τὸν μείζονα, τὸν Πέτρον Κουῖριν τοῦ ποτε Γουλιέλμου, τὸν Φραγκίσκον Τρεβιζάν καὶ Γεώργιον Βαλαρέσον, ὅστινες δὲν εἶναι μὲν μέλη τοῦ γερουσιαστικοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἐνήμεροι τῆς ἐπικρατούσης εἰς Θεσσαλονικίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσωσιν τὸ συμβούλιον'. 1423 Ἰουλίου 7.

Εἰς τὸ αὐτὸ Registo ἀρ. 54 καὶ ἐν φύλλῳ 131 παρατίθεται ὑπὸ χρονολογίαν 13ης Ἰουλίου 1423 τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀναφορικῶς μὲ τὴν ὑπόδειξιν δύο πληρεξουσίων, προωρισμένων διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς Θεσσαλονίκης, ὧν κανονίζεται καὶ ἡ ἀντιμίσθια. Τὸ ψήφισμα ἔχει οὕτω:

Μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως παρὰ τοῦ συμβουλίου τούτου καὶ τῆς ἀποφάσεως, ἵνα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ψηφισθέντων γίνῃ ἐκλογή δύο ἀντιπροσώπων, προωρισμένων διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ὑποβάλλεται πρότασις νὰ ἐκλεγῶσιν ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας δύο ἡμέτεροι ἐπίσημοι πληρεξούσιοι, οἵτινες ὑποδεικνύμενοι ὀφείλωσιν νὰ ἀποδεχθῶσιν ἐπὶ ποινῇ, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως, δοκάτων 200 εἰς τὸν καθένα. Οὗτοι θὰ ἔχωσιν ὡς μισθὸν δοκάτα² 400 ὁ καθεὶς δι' ἕξ μῆνας προκατα-

1. Περί τῆς ψηφοφορίας γράφομεν ἀλλαχοῦ πῶς αὕτη ἐγένετο.

2. Πρόκειται περὶ χρυσῶν δοκάτων. Τὸ νόμισμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15' αἰῶνος προσέλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ τζεκινίου, ἐκόπη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐπο-

βολικῆς καί, ἂν παραμείνουν ἐκεῖ περισσότερο χρόνον, θὰ λαμβάνουν δουκάτα 30 κατὰ μῆνα ὁ καθεὶς καὶ θὰ δύνανται νὰ δαπανοῦν καὶ τρία δουκάτα ἡμερησίως ἀμφοτέροι ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος, μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς δαπάνης διὰ τὴν ἐνοικίασιν Ἰπῶν (agocoy¹ equorum) ἢ διὰ ναύλους πλοίων, καὶ θὰ συμπαράλαβουν ἕνα γραμματέα (notarium), ἕνα διαχειριστὴν (expensatorem) καὶ ἕνα μάγειρον καὶ νὰ μεταβοῦν ἐκεῖ μετὰ τὰς γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας² (Romanie) καὶ ἀπὸ τῶρα νὰ δηλώσουν ὅτι, ἂν παρουσιασθῇ ἀνάγκη ὅπως εἰς ἕκ τῶν δύο μεταβῆ παρὰ τῷ Τούρκῳ, νὰ ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι ἐκ συμφώνου ποῖος θὰ μεταβῆ καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ ἡμετέρου συμβουλίου...'. Ἐψήφισαν 96 ὑπέρ, 10 κατὰ καὶ 5 διφορούμενοι, καὶ ἐνεκρίθη τὸ ψήφισμα. Ὡς ἀντιπρόσωποι ἐξελέγησαν ὁ Νικόλαος Georgio καὶ Sanctus Venerio.

Προκειμένου νὰ ἀναχωρήσουν διὰ Θεσσαλονικὴν πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως οἱ ἐκλεγέντες δύο πληρεξούσιοι, ἡ Γερουσία συνήλθε τὴν 27ην Ἰουλίου 1423 καὶ ἐξέδωκε τὸ κάτω ψήφισμα³, ἐν ᾧ διατυπώνται αἱ παρεχόμεναι εἰς τούτους ὁδηγίαι καὶ διαταγαὶ ἐπὶ τοῦ πρακτέου. Τὸ ψήφισμα φέρει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἀνωτάτης ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς, ἥτοι τοῦ Δόγη, καὶ ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑπεται:

Ἡμεῖς, Φραγκίσκος Φόσκαρι, ἐλέφ Θεοῦ δοῦς τῶν Βενετῶν κλπ. ... νὰ πηγαίνετε πρῶτον εἰς τὴν Εὐβοίαν μετὰ τὰς παρούσας γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας, ἐκεῖ θὰ μάθητε ποίαν ἀπάντησιν ἔκαμεν ὁ Δεσπότης εἰς τὴν ἐπιστολὴν, ποῦ τοῦ ἐγράψαμεν ἡμεῖς μετὸν Ἀνδρέαν Ναυπλιτῆν, καὶ ἂν βεβαιωθῆτε ὅτι ὁ Δεσπότης εἶναι διατεθειμένος νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονικῆς, τότε μετὰ τὴν γαλέραν τῆς Εὐβοίας, τὴν τοῦ Ναυπλίου, τὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου, ἥτοι ἐν ὄλῳ τέσσαρας, καὶ μετὰ 200 πεζοὺς θὰ ἀποπλεύσῃτε καὶ ἅμα φθάσῃτε ἐκεῖ, θὰ παρουσιασθῆτε εἰς τὸν Δεσπότην, θὰ τῷ ἀναφέρητε τὰ διαμειφθέντα καὶ θὰ παραλάβητε τὴν πόλιν μετὰ τὰς γνωστάς συμβάσεις, ὅτι δηλαδὴ θὰ σεβασθῆτε τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμά των (statuta et consuetudines suas observare), ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ θὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑπαρχόντων των καὶ ὅτι οἱ εὐγενεῖς, ἂν θεέλουν νὰ φύγουν, θὰ δύνανται νὰ ἐκποιοῦν τὰς περιουσίας των καὶ νὰ φεύγουν χωρὶς κανὲν ἐμπόδιον, καὶ θὰ εἴπητε ὅτι εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ὑπερασπίσωμεν τὴν πόλιν κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὡς καὶ ἐναντίον ἄλλων τυχόν ἐπιδρομῶν, καὶ ὅτι θὰ μεταχειρισθῶμεν τοὺς κατοίκους μετὰ καλὸν τρόπον, ἂν θὰ εἶναι οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ὑπήκοοι εἰς τὴν Αὔθεντιαν μας.

χῆς τοῦ δόγη Ἰωάννου Dandolo δι' ἀποφάσεως τοῦ Μειζονος συμβουλίου τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1284. Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς γαληνοτάτης τῶν Ἐνετῶν ἀριστοκρατίας (1797) παρέμεινεν ἀναλλοίωτος καὶ ὡς πρὸς τὴν περιεκτικότητα τοῦ χρυσοῦ (997 ἐπὶ τοῖς χιλίοις) καὶ ὡς πρὸς τὸ βάρος. Μικρὰν μόνον παραλλαγὴν παρουσίασε τὸ βάρος, διότι, ἐνθ' ἐν ἀρχῇ κάθε χρυσοῦν δουκάτον ἐξῆυγιε γραμμῆρια 3,553, βραδύτερον τοῦτο περιορίσθη εἰς 3,494. Ἐξ αἰτίας τῆς καθαρότητος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ σταθεροῦ βάρους τὸ νόμισμα τοῦτο, τὸ ὅποιον ἐν Ἑλλάδι ὀνομάζεται φλωρί βενέτικο, ἐκυκλοφόρει εἰς εὐρύτεραν κλίμακα καθ' ὅλας τὰς χώρας τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς καὶ προυτιμῆτο ἀπὸ κάθε ἄλλο παρεμφερές νόμισμα.

1. Εἶναι ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ἀγώγιον».

2. «Ῥωμανία» οἱ Ἐνετοὶ ἐκάλουν τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τῆς Πελοποννήσου. Δι' αὐτὸ τὸ Ναῦπλιον ὀνομάζον Napoli di Romania.

3. Δημοσιεύεται ὁλόκληρον ἐν φωτοτυπῇ ὑπὸ σημεῖα AA' μέχρι HH' ἐν συνόλῳ ὀκτῶ σελίδες.

Και ἂν δὲν εὗρητε ἐκεῖ τὸν Δεσπότην, νὰ πηγαίните πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀντιπροσώπου του, καὶ ἅμα παραλάβητε τὴν πόλιν, θὰ στείλητε ἐδῶ ἐν τρεχαντήρι (brigantino) μὲ ἐπιστολάς, ἵνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ καθέκαστα, καὶ ἅμα ὡς τακτοποιήσετε τὰ πάντα, νὰ πηγαίνη ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο εἰς τὸν Τοῦρκον καὶ νὰ τῷ κάμη γνωστά τὰ συμβάντα καὶ νὰ τονίσῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἂν δὲν τὴν παρελαμβάνομεν ἡμεῖς, θὰ τὴν ἐδίδεν ὁ Δεσπότης εἰς ἄλλον χριστιανὸν καὶ ὅτι ἡμεῖς ἐννοοῦμεν νὰ ζήσωμεν εἰρηνικὰ μὲ τὸν Τοῦρκον.

Καὶ ἂν ὁ Δεσπότης εἶναι εὐχαριστημένος νὰ τὴν παραδόσῃ καὶ ζήτησῃ κατὰ τὴν πρὸς διατροφήν του¹ (si vellet aliquid ei triebueremus pro victu suo), σὰς ἀφίνομεν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ ὑποσχεθῆτε ὅ,τι δύνασθε εἰς τὸν εἰρημένον κύριον Δεσπότην καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης, πού ἤθελον περισσεύσῃ², μετὰ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, ὅτι θὰ τῷ δίδονται ἐτησίως 20 ἕως 40 χιλιάδες ἄσπρα ἀναλόγως τῶν διαθέσιμων περισσευμάτων καὶ ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄνω εἰδοποιήθη καὶ ὁ βῆλος, θὰ λάβητε καὶ παρ' αὐτοῦ σχετικὴν ἀπάντησιν.

Διὰ τὴν φύλαξιν τῆς πόλεως, ἂν τὸ κρίνητε εὐλογον, νὰ ζητήσητε ἀπὸ τὴν ἐν Κρήτῃ διοίκησιν νὰ σὰς στείλῃ 500 βαλλισταρίους³. Σὰς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν ἴδητε ὅτι ἀναγκαῖον πρὸς φύλαξιν τῆς εἰρημένης πόλεως μισθοφόροι στρατιῶται μέχρις ἑκατῶν, εἴτε Βλάχοι⁴, ὁ Τοῦρκος ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ὀφείλετε νὰ πληροφορηθῆτε τὰ δύο δοκάτων μηνιαίως καὶ νὰ τοὺς προσλάβητε διὰ τέσσαρας ἢ ἕξ μηνῶν, ὡς ὑμεῖς κρίνητε προτιμότερον.

Ἄν δὲ ὁ κύριος τῶν Τοῦρκων ἀρνηθῆ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μεθ' ὑμῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐπήραμε τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐχῇ ἐν τῇ πόλει τὸ αὐτὸ προνόμιον, πού εἶχε καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Δεσπότη, ἐπὶ τοῦ ἄλατος, θέλομεν νὰ φροντίσητε, ἵνα τὸ ἄλας παραμῆνῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν μας καί, ἂν δὲν δυνήθητε νὰ ἐπιτύχητε τοιοῦτό τῃ, εἰμεθα εὐχαριστημένοι νὰ ἐπανακτήσῃ τὸ προνόμιον, πού εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δεσπότη, ὁ Τοῦρκος ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ὀφείλετε νὰ πληροφορηθῆτε τὰ καθέκαστα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὶν μεταβῆ εἰς ἕξ ὑμῶν παρὰ τῷ Τοῦρκῳ, καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ κρατῆ οὗτος ἀνοικτοὺς τοὺς δρόμους καὶ διαφορετικὰ ὄχι. Σὰς παραδίδομεν σήμερον τὰ κάτωθι δῶρα διὰ τὸν κύριον τῶν Τοῦρκων: 16 μπράτσα βελούδα κρέμεζι καὶ ἕνα κομμάτι ρούχο γκρενὰ Βενετίας, ἐν ὁμοίον ὕφασμα τουρκικὸν τῆς Φλωρεντίας καὶ ἐν κομμάτι ρούχο σκαρλάτο τῆς Βερόνας. Σὰς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν παραλάβητε τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ ἀγοράσητε μετὰ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἕξ ἵππους πρὸς χρῆσιν σας καὶ νὰ τοὺς κρατῆτε πάντοτε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ διὰ τὴν συντήρησίν των δὲν θὰ ὑπερβαίνητε τὰ 20 ἄσπρα ἡμερησίως. Θὰ ἐχῆτε δὲ ὑμεῖς ὡς μισθὸν 400 δοκάτα δι' ἕν ἐξάμηνον... καὶ σὰς παρεδώκαμεν καὶ 3000 δοκάτα, ἕξ ὧν 800 διὰ τὸν μισθὸν σας καὶ τὰ ὑπόλοιπα 2200 δι' ἕξ ὄσα σας καὶ διὰ μισθοδοσίαν τῶν 200 πεζῶν στρατιωτῶν, πού θὰ σὰς συνοδεύουν...'. Ἐψήφισαν 86 εἰς τὸ ναί, 8 εἰς τὸ ὄχι καὶ 10 μὴ εἰλικρινεῖς».

(Μέρτζιος, Μηνμεῖα, 34-39)

1. CC' 5ος καὶ 6ος στίχος. Καὶ ἄλλη μία ἐπίσημος ὁμολογία τῆς ἐνεκτικῆς γερούσιας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχεν ἀνάγκην καὶ τῶν ἐξόδων διατροφῆς.

2. Ὅχι μόνον δὲν ἐπερίσσεον, ἀλλ' ἡ Βενετία ἐστελλε πολλὰ χρηματοδῶματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφήν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ. Οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν ψήφισμα σχετικὸν μετὰ τὴν καταβολὴν τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχορηγήσεως εἰς τὸν Δεσπότην, ὅστις οὐδέποτε ἔλαβεν τι καὶ οὔτε κἂν ἐξήτησέ ποτε.

3. Ἐκ τοῦ βάλλειν=ἐκσφενδονισταί.

4. «vel Valachos vel aliam gentem».

β. Κώδικες

Ἡ ἐκχώρησις τῆς Θεσσαλονίκης

Τί γράφει ὁ κώδιξ Morosini¹

«(Σελ. 405) 1423 Ἰουλίῳ 1 ἡμέρα Πέμπτη. «...ἐγνώσθη κατὰ πληροφορίας ἐκ Ναυπλίου ὅτι πρὸς τὰ μέρη τῆς Εὐβοίας ἐκεῖνοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὅποιοι συνορεύουν μὲ τὴν Εὐβοίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν², ἔστειλαν ἵνα ὑποκλιθοῦν πρὸ τῆς Δουκικῆς Αὐθεντίας τῆς Βενετίας, διότι ὑποφέρουν πάρα πολὺ ἀπὸ τῶν Τούρκων καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ γίνουιν πιστοὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνετικῆς ἐπικρατείας ὑπὸ πολλοὺς ὄρους, ἐκτεθειμένους ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ ἡμετέρου ἐν Εὐβοίᾳ βαβλῶν (...oblegandose d'esser et star soziety a la fidelitate e rizimento de Venieciyan con molty capitoli per quelì esponudi e per litere del nostro Bailo miser Daniel Loredan...) κυρίου Δανιὴλ Λορεδάν, εἰς τὸν ὅποιον θέλει γίνη σχετικὴ ἀπάντησις συμφωνῶς μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας...».

(Σελ. 406) 1423. «...εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐ ἡ χάρις εἴη μεθ' ἡμῶν. Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ρηθέντος ἔτους, ὄντος δόγη τοῦ κυρίου Φραγκίσκου Φόσκαρη, συνήλθε τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi³ μετὰ τῶν τεσσαράκοντα τῆς προσθήκης ἧτοι ἐν τῷ συνόλῳ 180 εὐγενεῖς, κατόπιν μακρᾶς συζητήσεως, εὐρεθείσης τῆς πλειονότητος συμφώνου, ἵνα σταλῇ ἀπ' ἐδῶ ἐν ἐξωπλισμένον πλοιάριον εἰς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ ἡμέτερον βάλων Δανιὴλ Λορεδάν καὶ εἰς τὸ συμβούλιόν του ὑπὸ τὸν χρῆσιμον ἄνδρα Ἀνδρέαν ἐκ Ναυπλίου μὲ ἔγγραφον, εἰς ὃ νὰ λέγηται ἐν συμπεράσματι ὅτι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ποτε αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαζομένου... ὅστις αὐθορμήτως καὶ μὲ τὴν ἐλευθεράν θέλησίν του προσφέρει εἰς τὴν δουκικὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ καθαρὰν καὶ καλὴν ἀπόφασιν, θέλῃσιν καὶ συναίνεσίν του, ὡς καὶ τῶν βαρῶν των, Ἑλλήνων ἱερέων καὶ ἱπποτῶν, μεθ' ὅλης τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ λαοῦ συμφωνούντος ὑπὸ τινὰς ὄρους καὶ συμφωνίας, σχέσις ἐχούσας μὲ τὰς θρησκευτικὰς τῶν τελετὰς καὶ τὰ ἔθιμά των· (Ἴδου τὸ κείμενον τοῦ κώδικος ἀπὸ τὰς λέξεις ὅστις αὐθορμήτως) μέχρι τῆς λέξεως ἔθιμά των: ...el qual spontaneamente chon so libera vontade de so consentimiento e apreso dy suo barony papagrexì e chavalieri chon tuto el so destreto e puonolo tuto dacordo chon certy pati e diciõn hoferando per quely le sue cerimonie et costume uxade...). Διὰ τῶν λόγων τούτους, ληφθέντος ὑπ' ὄψει **δοι** εἰς τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον δὲν θὰ δυνηθοῦν ν' ἀντιστοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ γίνουιν ὑπηρεταὶ καὶ σκλάβοι καὶ νὰ καταστραφῶν καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὑπάρχοντά των, ἀπεφασίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἀγίου Μάρκου νὰ γίνουιν ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις των καὶ νὰ ἀποσταλοῦν τρεῖς γαλέραι ἐμπορικαὶ ὑπὸ διοικητὴν τὸν εὐγενῆ κύριον Μωϋσῆν Γκριμὰ τοῦ ποτε κυρίου Πέτρον, τῶν ὁσίων θὰ ἐπιβοῦν δύο ἡμέτεροι ἀπεσταλμένοι, ἧτοι ὁ κύριος Santo Venier καὶ ὁ κύριος Νικόλαος de Giorgi ἀμφοτέροι ἱππῶται, ἵνα ἐξετάσουν τὰ

1. Manoscritti della Biblioteca Marciana No 8332, t. II.

2. «de l'impero de Graecia» ἔχει τὸ κείμενον.

3. Ἐκ τοῦ pregare=παρακαλῶ. Διότι, πρὶν ἢ συγκροτηθῆ τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας, ὁ δόγης ἐκάλεε παρ' αὐτῷ, ὅπως τοὺς συμβουλευθῆ, διαφόρους εὐγενεῖς, οἵτινες παρακαλοῦμενοι προσήρχοντο. Ἐκτοτε παρέμεινεν ἡ λέξις Pregati καὶ ἐνετιστὶ «Pregadi» ἀντὶ τοῦ «Senato».

δφέλιμα και άναγκαία πράγματα τὰ όποία χρησιμεύουν διά τήν εκτέλεσιν τής παρούσης άποφάσεως. Και κατά πρώτον θά επιζητηθῆ ἡ συγκατάθεσις τούτων και ἡ άποδοχή τής άνατιθεμένης αὐτοῖς έντολής επί άντιμισθία δουκάτων χρυσῶν 400 δι' εκάτερον και διά μήνας ἑξ. Πέραν δὲ τής προθεσμίας ταύτης θά λαμβάνουν δουκάτα τριάκοντα μηνιαίως».

Τί γράφει ὁ κώδιξ Zancaruola¹

(Π σελ. 592) «... Ἡ πόλις τής Θεσσαλονίκης τήν 10ην Ἰουλίου τοῦ 1423 περιήλθεν εἰς τήν κυριαρχίαν τής Ἑνετικῆς Αὔθεντίας με τὸν τρόπον, τὸν όποῖον κατωτέρω θά ἴδῃτε: Ἐν όνόματι τοῦ κυρίου τοῦ Θεοῦ, τής ένδόξου Παρθένου Μαρίας και τοῦ ένδόξου εὐαγγελιστοῦ άγίου Μάρκου, ἑλήφθη άπόφασις εἰς τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi, διότι εἶχεν ἔλθει εἰς πρεσβευτῆς ένόπιον τής Αὔθεντίας ἑξ όνόματος τοῦ Δεσπότου κυρίου τής πόλεως εκείνης, ἵνα τήν προσφέρῃ και τήν παραδῶσῃ εἰς χεῖρας τής Αὔθεντίας ἑλευθέρως, και παρεκάλεσε ταύτην νά τήν δεχθῆ, διότι αὐτῆ ἦτο ἡ θέλησις όλοκληρου εκείνης τής πόλεως, τόσον τῶν εὐγενῶν όσον και τῶν λαϊκῶν. Και τοιουτοτρόπως ἔγένετο άποδεκτή και παρελήφθη ἡ ειρμημένη χώρα κατ' άπόφασιν τοῦ ρηθέντος συμβουλίου. Ὁ πρεσβευτῆς αὐτός εἶχε σταλῆ εἰς Βενετίαν παρά τοῦ έν Εὐβοία βαβλου εὐγενούς Δάντη Λορεδάν επί ένός ἑξοπλισμένου τρεχαντηρίου. Ἄπεφασίσθη κατόπιν νά άποσταλοῦν εκεῖ δύο άπεσταλμένοι τής Αὔθεντίας ὡς προβλεπταί και οὗτοι εἶναι ὁ κύριος Nicola Zorzi ἱπτότης και ὁ Santo Venier ἱπτότης και τοῖς ἑδόθη άπόλυτος ἑξουσία, ἵνα λάβουν εκεῖ τὰς άποφάσεις, πού ἦθελον ἔγκρινῃ ὡς τὰς συμφωρωτέρας διά τήν ἡμετέραν Αὔθεντίαν...».

Ὁ αὐτός κώδιξ ἔν σελίδι 593 «...οἱ κύριοι Νικόλα Ζορζι και Santo Venier, πού μετέβησαν ὡς προβλεπταί εἰς τήν Θεσσαλονικην, ἵνα παραλάβουν τήν πόλιν εκείνην ἑξ όνόματος τής Αὔθεντίας, ἔγραψαν εκεῖθεν ὅτι εἰσήλθον έντός αὐτῆς τήν 10ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1423 και ὅτι ἡ πόλις ἔχει περίμετρον ἑξ μιλλιῶν, ὅτι εἶναι εἰς καλήν τοποθεσίαν, καλῶς περιτειχισμένη, ὅτι ἔχει 40 και πλέον πύργους και άρκετὸν πληθυσμόν (ben arouplada). Ἐχει ὠραιότητα εκκλησίας και μίαν άκρόπολιν... Ἐπρομηθεύσαμεν εἰς αὐτοὺς τρόφιμα και διοικοῦν οἱ προβλεπταί ειρηνικῶς τήν χώραν, επισύροντες τήν εὐμένειαν τῶν εὐγενῶν και τοῦ λαοῦ και ὅλοι δοξάζουν τὸν Θεόν, διότι τοῖς ἔφερε τήν κυριαρχίαν τοῦ άγίου Μάρκου εἰς τήν πόλιν τῶν, έν τῇ όποία εὐρίσκοντο 40.000 άτομα, πού άπέθνησκον εκ τής πείνης... ἡ δ' ἡμετέρα Αὔθεντία ἔστειλεν εκεῖ τόσον πολλά σιτηρά, ὥστε ἦδη ὑπάρχει άφθονία τούτων...».

Ἡ εἰσοδος τῶν προβλεπτῶν εἰς Θεσσαλονικην κατά τὸν κώδικα Morosini.

(Τόμ. Β' σελ. 424 κ.ἑ.) 1423 μῆν Ὀκτώβριος. "...με τὸ όνομα τοῦ παντοδυνάμου ἔσαι Ἰησοῦ Χριστοῦ τήν 22αν τοῦ ρηθέντος μηνός, ἡμέραν Παρασκευῆν και ὠραν 22αν κατέπλευσε εἰς Βενετίαν έν ἑξοπλισμένον τρεχαντήριον τῶν 15 κουπιῶν με ἕνα άνδρα εἰς κάθε κουπι και με πληρωμα 30 άνδρῶν, προερχόμενον ἑξ Εὐβοίας, όντος δόγη τοῦ γαληνοτάτου Φραγκίσκου Φόσκαρι, άποσταλὲν πρὸς τούτο εκεῖθεν παρά τοῦ ἡμετέρου βαβλου εὐγενούς κυρίου Δανιῆλ Λορεδάν, τὸ όποῖον άνεχώρησεν ἑξ Εὐβοίας τήν πρώτην Ὀκτωβρίου 1423 και ἔφθασεν ἑδῶ έντός 22 ἡμερῶν, και με μεγίστην εὐφροσύνην και άγαλλίασιν μάς ἔκοινοποίησαν διά τῶν ἑπιστολῶν τῶν οἱ ἡμετεροι προβλεπταί Sancto Venier και Nicolo Giorgi, άμφότεροι ἱπτόται², ὅτι, μεταβάντες εἰς Εὐβοίαν με τρεῖς γαλέρας ὑπὸ τὸν εὐγενῆ Moisé Grimaní, ἦλθον³ πρώτον εἰς συνεννόησιν με άπεσταλμένους τοῦ δεσπότου

1. Παρά τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφον ὑπ' αριθμὸν 9575.

2. Τοῦ άγίου Μάρκου. Ἦτο ἡ μοναδικῆ τιμητικῆ διάκρισις τῶν ἔγκριτωτέρων Ἑνετῶν πολιτῶν.

3. Ἰσοῦ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος μεταξύ τῶν δύο τούτων λέξεων: «che siando stady

Θεσσαλονίκης, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι μὲ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς του αὐτοκράτορος πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐπονομαζομένης Romania, καὶ μὲ τὴν αὐθόρμητον θέλησιν τοῦτου καὶ τῶν βαρῶνων του, ὡς καὶ ὄλων τῶν προκριτῶν τῆς αὐτοκρατορίας, συμφώνως μὲ τὰς προγενεστέρas συνεννοήσεις, αὐτοὶ καὶ οἱ ὑπήκοοι των τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ὄλων τῶν ἐξαρτημάτων εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν ἔνδοξον Αἰθνητίαν τῆς Βενετίας, ἐλευθεροὶ καὶ μὲ κάθε ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν, τηρομένων παρ' ἄφοπτότερον τῶν συμβαλλομένων πάντων τῶν τιμῶν, συμφερόντων καὶ ἀξιοπρεπῶν ὄρων, τῶν ὁποίων ἐκρατήθη ἔγγραφος σημείωσις, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐγένετο ὑπόσχεσις καὶ ἐδόθη ὄρκος, ἵνα διατυπωθοῦν ὑπὸ συμβολαιογράφου οἱ ὄροι καὶ αἱ συνθηκαὶ εἰς δημόσιον ἔγγραφον, ἐπικυρωθῆσόμενον μὲ σφραγίδι κρεμαστήν. Ἐπὶ πλέον ἐδήλωσαν οἱ ἀπεσταλμένοι ὅτι, μὴ δυνάμενοι, νὰ ἀντεπεξέλθουν νικηφόρος εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν τῶν Τούρκων καὶ ὑποφέροντες ἐκ πείνης, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ μέσον νὰ προμηθευθοῦν τρόφιμα, ἵνα μὴ πέσουν αἰχμάλωτοι καὶ πωληθοῦν ὡς τοιοῦτοι ἀνὰ τὴν Τουρκίαν, προτιμοῦν νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς κραταιᾶς ἐνετικῆς πολιτείας, ῥιπτόμενοι εἰς τὰς ἀγκάλας ταύτης.

Κατόπιν τῶν ἄνω διαμειφθέντων, κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης ἕξ ἐξωπλισμένα (bragozzi) καὶ ἄλλα ὀκτῶ μικρότερα καὶ τὴν 14ην¹ Σεπτεμβρίου 1423, ἡμέραν τοῦ Σαυροῦ, ἀπεβίβασθαι θριαμβευτικῶς καὶ ἐν μέσῳ πανηγυρισμῶν² οἱ δύο προβλεπταὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεπέτασαν εἰς τὸ ἐπικαιρότερον σημεῖον ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τὴν ἔνδοξον σημαίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ὑπὸ τὰς ζωνῆρας ἐπευφημίας τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον δι' ἄσμάτων ἐξεδήλωσε τὴν χαρὰν του. Ἐψάλη εἶτα δοξολογία καὶ ἀνεπέμφθησαν δεήσεις καὶ εὐχαριστιαὶ εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ τὴν εὐλογημένην Θεοτόκον ὑπὲρ κραταιώσεως καὶ ἐνισχύσεως ἐν εἰρήνῃ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, Ἀμήν. Ἀνυψῶθη κατόπιν καὶ ἄλλη σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει ὠραιότατον λιμένα καὶ περίμετρον 6 ἕως 7 μιλίων. Εἶναι ὀλόκληρος περιτειχισμένη μὲ ὕψηλὰ καὶ ὄρατα τείχη καὶ ἔχει ὀλόγυρα περὶ τοὺς 60 ἕως 70 πύργους. Ἐπολιορκεῖτο τότε ἀπὸ 5000 Τούρκους, κατεσκηνωμένους ἔξω τῶν τειχῶν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἔμειναν νηστικοὶ ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας, δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ σταλοῦν 1500 stiaia σιταριοῦ, τὸ ὅποιον θὰ διανεμηθῆ εἰς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, διότι οἱ ἄλλοι ἔχουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ δύνανται νὰ προμηθευθοῦν τρόφιμα. Λέγεται ὅτι εἶχαν ἐξέλθει ἀπὸ τὴν πόλιν λόγῳ ἐνδείας τὸ ἐν τε-

a parlamento per esponento de messy mandady per lo Dispote fio de misser lo Imperador de Constantinopoli el qual a nome... et de voluntade de pare so imperador de tuto lo imperio de tuta la Grexia clamado per nome Romania e de se sponta voluntade chon i suo barony e tuty i mazor de l'imperio abiando tratado chomo per altre fiade, quely aver conferido e cerchado lor con i sudity suo la citate de Salonichi con le sue pertinencie a darse a la Magnifica Signioria de Veniexia, libera e assolutamente con hogny amor e fedelitate hosservando tuty paty onesty e condocenty e afabely per chadauna de le parte de mantegnir, osservarie cusy per questo modo tolto in nota prometando e zurando fate fosse con plubicho istrumento de mani de noder, bolado de bola pendente...».

1. Ὁ κῶδιξ τοῦ Zancaruola ἀναφέρει τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Ὁ δὲ Sanuto εἰς τὴν «Ζῶν τῶν δογῶν» (Vita dei Dogi) τὴν 19ην τοῦ ἰδίου. Ἄλλ' εἶναι ἀξιολογότερος ὁ τοῦ Morosini, καθ' ὅσον ὁ σύγγραφεὺς του εἶναι σύγχρονος τῶν γεγονότων, ἅτινα περιγράφει, ἐνῶ περὶ τοῦ κῶδικος Zancaruola δὲν ὑπάρχουν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ πότε ἐγράφη. Τινὲς φρονοῦν ὅτι ἐγράφη τὸ 1520 ἀπὸ τὸν Gasparo Zancaruolo.

2. «chon grandissima festa e triumpho».

ταρτον του πληθουςμου και οτι εμειναν τωρα 20-25.000 ψυχαι, αλλ' υπαρχουν ελπιδες οτι εντος ολιγου θα επιστρεψουν και οι αλλοι...».

Τί περί των άνω λέγει ο κώδιξ 'Cronaca Veniera'¹

(Φύλ. 112 κ.έ.) «... Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονικῆς περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας τὸ 1423 τὴν 10ην Ἰουλίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Ἦλθεν ἕνας πρεσβευτὴς ἐξ ὀνόματος τοῦ Δεσπότη, ὅστις ἐδήλωσεν ὅτι ὁ Δεσπότης ἐκείνος προσφέρει καὶ δωρεῖται ἐλευθέρως τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονικῆς εἰς τὴν Ἑνετικὴν Αὐθεντίαν μὲ τὴν θέλησιν καὶ συναίνεσιν ἀπάσης γενικῶς τῆς πόλεως καὶ σύμπαντος τοῦ λαοῦ καὶ ἐγένετο ἡ προσφορά αὕτη δεκτὴ ἀπὸ τὴν Γερουσίαν (che siando vegnuto uno ambassadore e alla p.ntia² della Signoria per nome Ill.Despote qual donava quel loco et dicto Ambassator offeri et donova liberamente la dicta città alla Sig.a³ di Venetia con vultuntà et consentimento de tuta la città universalmente de tutto il populo, la qual città fu accettata per il Cons. o⁴ de P. gadi⁵ et tolta sotto il suo d. nio)⁶».

Πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως ἀπεστάλησαν δύο προβλεπταί, ἦτοι οἱ εὐγενεῖς Nicolo Zorzi καὶ Sancto Venier. Καὶ ἐπειδὴ ἦτο μεγάλη ἔλλειψις τροφίμων εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, ἡ ὁποία ἐπολιορκεῖτο καὶ ἐπεινά, μόλις ἔλαβεν ἡ Αὐθεντία ἐκθεσιν τῶν δύο προβλεπτῶν περὶ τῆς καταστάσεως, ἀπέστειλεν ἀμέσως σιτηρὰ ἄφθονα πρὸς διατροφήν τοῦ πληθουςμου.

Ἡ πόλις αὕτη ἔχει περίμετρον ἐξ μιλλίων, εἶναι εἰς καλὴν τοποθεσίαν, περιτετειχισμένη. Ἐχει 40 ὥραιότατους πύργους καὶ πληθυσμὸν ἐκ 40.000 ψυχῶν. Μόλις ἔφθασαν τὰ σιτηρὰ, ὅλοι οἱ κάτοικοι ἀνέπεμψαν δεήσεις καὶ εὐχαριστίας εἰς κύριον τὸν Θεόν, διότι τοὺς ἠξίωσεν νὰ θεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς μεγαθύμου ταύτης Αὐθεντίας...».

(Μέρτζιος, Μνημεῖα, 39-44).

Β' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παραθέτω ἐδῶ καὶ ἄλλα μερικὰ κείμενα ποῦ μαρτυροῦν πὸς οἱ Βενετισῶνοι ἢ ἄλλοι Φράγκοι ἀγόρασαν ἢ ἀγόραζαν, τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ νωρίτερα, καὶ ἄλλες πολιτεῖες, λιμάνια ἢ νησιά.

1

«τὸ δὲ Ἄργος τοῦτον τὸν χρόνον κατεῖχον <οἱ Ἑνετοί>. ἀπέδοτο δὲ Θεόδωρος ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὡς ἀπέγινω τοῖς Ἑλλησι τὴν σωτηρίαν τῷ τε Βυζαντίῳ, πρὸς δὲ καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, καὶ ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἦδη ἐστηκότα τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα. τὸ τε Ἄργος ὁμορον ὄν Ναυπλίῳ, πόλει τῶν Ἑνετῶν, ἀπέδοτο οὐ πολλοῦ. καὶ Σπάρτην δὲ τοῖς ἀπὸ Ῥόδου Ναζηραίοις ἐς λόγους ἀφικόμενος ἀπέδοτο πολλοῦ τινός. οἱ μὲν Σπαρτιάται ὡς ἦσθοντο προδοδομένοι ὑπὸ τοῦ σφῶν αὐτῶν ἡγεμόνος, ἀπῆν γὰρ τότε, ἐνάγοντος τοῦ

1. Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη χειρόγραφον Νο 7589.
2. presentia.
3. Signoria.
4. Consejo.
5. Pregadi.
6. dominio.

Σπάρτης ἀρχιερέως κοινῇ τε συνιόντες σφίσι λόγον εἰδίδουσαν, καὶ συνίσταντο ἀλλήλοις, καὶ συνετίθεντο ὡς οὐδενὶ ἐπιτρέποντες εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν τῶν Ναζηραίων, πᾶν δέ, ὅ τι ἂν δεοί, χαλεπὸν πεισομένους πρὸ τοῦ Ναζηραίοις τοῖς Λατίνοις πειθεσθαι. ἐστῆσαντο δὲ σφίσι καὶ τὸν γε ἀρχιερέα ἄρχοντα ἐπὶ τούτῳ. καὶ ἐλθόντων τῶν Ναζηραίων προηγορεῦντο ἀπαλλάσσεσθαι τὴν ταχίστην· εἰ δὲ μή, περιέψεσθαι ὡς πολεμίους, οὗτοι μὲν ὄντων φῶντο ἀπαλλάσσόμενοι ὡς ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, ὡς οὐδὲν ἐς τοῦτο σφίσι προεχώρει Θεόδωρος δὲ ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμῶν, ὡς ἦσθετο τὸ πρᾶγμα, ὡς τούναντιον, ἢ ἐβούλετο, περιέστη αὐτῷ, λόγους τε ἐπεμπεν αὐθις παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποπειρώμενος, εἰ δέξαιντο ἔτι αὐτὸν αὐθις ἐπανιόντω·

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 91, 1-21)

2

«Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, θεωρῶν τὰ τῶν Ῥωμαίων πράγματα, ὅτι οὕτως κακῶς διέκειντο, καὶ τὴν πόλιν τοσοῦτον καιρὸν ἀποκεκλεισμένην, καὶ στενωχωρούμενοι ὑπὸ λιμοῦ πολλοῦ, ὁμοίως καὶ τὸν τῆς Πελοποννήσου πόλεμον καὶ τὸ κακόν, ὅτι οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν αὐθέντης ἤθελεν αὐτοῖς βοηθῆσαι, καὶ ἀπορηθεὶς ὅλως, περάσας ἐν τῇ Ρόδῳ μετὰ τριήρεως τὴν τῆς Σπάρτης ἀρχὴν ἐπεπολιόχευε τῇ ἀδελφότητι τοῦ προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Στείλαντες οὖν ἡ ἀδελφότης τινὰς τῶν σταυροφόρων ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἵνα ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχῆς, ὡς κύριοι καὶ δεσπότες, γενήσωνται, ὁ λαὸς ὡς εἶδεν αὐτοὺς καὶ ἠκούσε τὰ γενόμενα, ὤρμησαν μετὰ ξύλων καὶ πετρῶν, ἵνα τοὺς ἀπεσταλμένους σταυροφόρους ἀποκτείνωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου σταθεὶς καὶ ὁμιλήσας, ἵνα μὴ τοιαύτῃ ἀταξίᾳ γενήσεται, ἐδυσώπει τὸν λαὸν καὶ πειθόμενοι τοῖς τούτου λόγοις, τοῖς σταυροφόροις τριῶν ἡμερῶν διορίαν ἐδῶσαν, ἵνα ἐκ τῶν ὁρίων τῆς Σπάρτης μετὰ εἰρήνης ἀναχωρήσωσιν· εἰ δὲ ἄλλως πράξωσιν, αὐτοὶ ὄσονται. Ἰδόντες οὖν οὗτοι, ὅτι οὐδὲν ἐκατέρωθον, ἀλλὰ μάλλον θόρυβος καὶ σκάνδαλα ἐγίνοντο καὶ τὴν ζωὴν μάλιστα ἐκινδύνευον ἐγεργθέντες ἐπαυστρεψαν οἴκαδε. Οἱ δὲ Σπαρτιῶται τὸν πρόεδρον αὐτῶν καὶ δοῦκα ἐψηφισαν εἶναι καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἤθελον κρίνεσθαι καὶ κυβερνᾶσθαι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, ὡς εἶνε τὰς ἐλπίδας ψευσθῆναι, τὰ χρήματα, ἃ ἔλαβεν, ἐκτίνας ὀπισθεν τῇ ἀδελφότητι καὶ εἰς Σπάρτην ἐν τῇ αὐτοῦ ἀρχῇ θέλων ἐλθεῖν, οὐκ ἤθελον δεχθῆναι αὐτὸν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ὕβρεσιν ἐνέπλυνον. Καὶ πολλῶν λόγων γενομένων καὶ σκανδάλων, τέλος ἐμεσιτεύσεν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἄλιν ἐδέχθησαν καὶ ἐστερξαν αὐτὸν εἶναι ὡς καὶ τὸ πρότερον. Πλὴν πρὶν τοῦ τὴν κατοχὴν λαβεῖν αὐτόν, συνθήκας μετὰ ὀρκῶν συνέστησαν, ἵνα μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐνθυμηθῇ τάδε ποιῆσαι·

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 204, 5-22)

3

«Καὶ οἱ Λιγουρίται, ἦτοι Γενουβῖται, ὁμοίως τὴν τῆς Εὐβοίας νῆσον καὶ ἐτέρων τόπων μοῖραν ἐνέτυχον. Ὑστερον δὲ καὶ αὐτοὶ τοῖς Ἐνετίοις τὴν Εὐβοίαν ἐδῶσαν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Βονιφάτιος μαρκίων Μοντεφερράτου ἀξιολόγῳ μοίρα τὴν συμμαχίαν ἣν ἐνεγκάμενος καὶ κυβερνήτης παντός τοῦ χερσαίου στρατοῦ ἐγνωρίζετο, ῥῆξ Θεσσαλονίκης παρὰ τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου τετίμηται. Καὶ ἡ νῆσος αὐτῆ τῆς Κρήτης μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἰδίᾳ μοίρᾳ ἐνέτυχε· μετὰ δὲ τίνα καιρὸν ἐπεπολιόχευε αὐτὴν τῇ τῶν Ἐνετῶν γερούσι· καὶ οὕτως ἄχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐστίν·

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 246, 5-8)

4

«Και τῆ δεκάτῃ ἐβδόμῃ Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1430) παρέλαβον οἱ Κατελάνοι τὴν Γλαρέντζαν (δηλαδὴ τὴ σημερινὴ Κυλλήνη) καὶ, κρατήσαντές τινι καιρῷ, εἶτα ἐπώλησαν αὐτὴν διὰ χρυσίων νομισμῶν χιλιάδας δύο καὶ δέκα τῷ αὐθέντῃ μου».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 34-37)

5

«Ἐν ἔτει τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐνσαρκώσεως 1204 (MCCIV). Ἐπὶ Ἰννοκентίου Γ', Πάπα Ῥώμης.

Ἡμεῖς Βονιφάτιος, Μαρκήσιος Μονφερράτου, διδομεν οἰκειοθελῶς, παραχωροῦμεν, παραιτοῦμεν κτλ. ἅπαντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰς δικαιοδοσίας ἡμῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς διαδόχους ἡμῶν ἐφ' ἀπάσης τῆς νήσου Κρήτης εἰς τοὺς κ.κ. Μάρκον Σανούδον καὶ τὸν ἐκ Βεράνης Ῥαβάνην (de Carceribus), ἀντιπροσώπους ἀμοφτέρους τοῦ τε Γαληνοτάτου Ἑρρίκου Δανδόλου Δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Κοινότητος αὐτῆς, μετὰ πάντων τῶν ἐξαρτημάτων καὶ τῶν δικαιοδοσιῶν αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐπροικοδοτήθη ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου ἡμετέρου πρὸς μητρὸς πάππου πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀείμνηστον πατέρα¹. Ταύτην δὲ τὴν νήσον μεταβιβάζομεν δι' ἀγοραπωλησίας πρὸς τὸν προμνησθέντα Γαληνότατον Δόγην ἐν ὀνόματι τῆς Ἑνετικῆς Κοινότητος ἐπὶ τῷ συμφωνηθέντι τιμήματι μαρκῶν ἀργυρῶν δέκα χιλιάδων, μένομεν δ' ἐκ τῆς ποσότητος ταύτης ὅλους ἰκανοποιημένοι καὶ ἠδχαριστημένοι. Τοῦτου δ' ἔνεκα διακηρύττομεν τὸν εἰρημένον γαληνότατον Δόγην καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τῆς μνησθείσης Κοινότητος πάντῃ ἐξωφλημένους, οὐδενὸς ἀπολειπομένου εἰς ἡμᾶς πρὸς περαιτέρω ἐξάσκησιν δικαιώματος. Ἐπίσης κηρυττόμεθα ὅλους ἰκανοποιημένους καὶ εὐχαριστημένους ἐκ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ὑπερπύρων τὰ ὁποῖα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ εἰς τὸν εἰρημένον μαρκῆσιον ἤδη τελευτήσαντα ἡμέτερον πατέρα.

Ὅθεν πρὸς βεβαίωσιν συνετάχθη τὸ παρὸν συμβόλιον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μέρους, καλὴν δὲ καὶ εἰρηνικὴν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αἰωνία μνήμη ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Ἐγένετο κτλ. τῆ 12 Αὐγούστου δι' ὑπέρπυρα ἑκατὸν χιλιάδων»².

(Β. Ψιλάκης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1909, τ. Β', Ἀθήνα-Χανιά, δ.χ., σ. 829-830).

Θεσσαλονίκη

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΑΣ

1. Εἶναι ἄπορον πῶς ἐν τῇ ἀγοραπωλησίᾳ ταύτῃ λέγει ὁ Βονιφάτιος ὅτι ἡ νήσος ἐπροικοδοτήθη εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἐνῷ εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ νήσος ἐδόθη εἰς τὸν Βονιφάτιον κατὰ τὴν γενομένην διανομὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204 μ.Χ.).

2. Ὅρα Giuseppe Cappelletti, st. Venez. T. II, 3, 147.

ZUSAMMENFASSUNG

Jannis Tsaras, Saloniki von den Byzantinern zu den Venetianern über (1423-1430).

1947 unterstützt K. D. Mertzius in seinem Werke «Monumente der mazedonischen Geschichte», die Meinung, daß 1423 der Bischof Andronikus Palaiologos Saloniki den Venetianern nicht ausverkauft, sondern verschenkt hat. Als erster aber drückte dieselbe Meinung Camillo Manfroni in seinem Werke «La Marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430)» aus, ohne daß er von jemandem erwähnt wird. Aber es ist nicht zu erklären, warum alle zeitgenössischen Byzantinologen, welche über das endgültige Schicksal von Saloniki gesprochen haben, die These von Mertzius annehmen, ohne Manfroni zu erwähnen.

Der Autor dieser Studie entwickelt einen kleinen Kommentar aus seiner Ausgabe, um 1958, über «die Erzählung von Johannes Anagnostes über die letzte Eroberung von Saloniki um 1423», wobei er der Meinung ist, daß Bischof Andronikus Saloniki den Venetianern nicht verschenkt, sondern ausverkauft hat. Über dieses Problem studiert er jetzt alle betreffenden historischen Quellen, byzantinische bzw. venezianische.

Diese Quellen bestätigen die Wahrnehmung von Franzis, daß Andronikus Saloniki den Venetianern ausverkauft hat. Aber diese Wahrnehmung gibt als erster Chalkokondylis an, der zeitgenössisch zu dieser historischen Tatsache ist und als Botschafter des Despotentum von Mystra, sollte er konkrete und verantwortungsvolle Nachrichten haben. Nur dass Franzis hinzufügt, daß das Geld, welches Andronikus aus diesem Geschäft kassiert hat, in einer Höhe von 50 goldenen Dukaten gewesen ist.

Diese Wahrnehmung wird von einer Resolution des venetianischen Senats bestätigt, welche am 27. Juli 1423 verabschiedet worden ist. Dadurch werden die Preveduren, denen Saloniki abgegeben worden wäre, mit dem Recht verpflichtet, wenn es notwendig wäre, Andronikus 20 bis 40 Tausend Aspra pro Jahr von dem Überfluß der Einnahmen Salonikis als Rente zu versprechen.

Diese These basiert noch der Autor auf eine Reihe von mittelbaren Argumenten, die er aus venetianischen Quellen herleitet.